

KOMUNIKACIJA GRAFITIMA NA PRIMJERU HRVATSKE I MEĐUNARODNE GRAFITERESKE SCENE

Čulo, Filip

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Zagreb School of Business / Poslovno veleučilište Zagreb**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:180:158148>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository ZSB - Final papers Zagreb School of Business](#)

POSLOVNO VELEUČILIŠTE ZAGREB

Filip Čulo

**KOMUNIKACIJA GRAFITIMA NA
PRIMJERU HRVATSKE I MEĐUNARODNE
GRAFITERSKE SCENE**

(završni rad)

Zagreb, listopad 2018. godine

POSLOVNO VELEUČILIŠTE ZAGREB

Preddiplomski stručni studij marketinga i komunikacija

Smjer manager marketinga

**KOMUNIKACIJA GRAFITIMA NA
PRIMJERU HRVATSKE I MEĐUNARODNE
GRAFITERSKE SCENE**

(završni rad)

MENTOR

dr.sc. Tanja Grmuša, v. pred.

STUDENT

Filip Čulo

Zagreb, listopad 2018. godine.

SAŽETAK

Grafiti su, povijesno gledano, značajan izvor informacija o ljudima i vremenu u kojem su nastali te imaju veliko kulturno značenje. Rad obrađuje razvoj grafita kroz povijest kao oblika komunikacije od vremena kada su davni stanovnici kredom i ugljenom oslikavali zidove špilja motivima iz svakodnevnog života (članovi plemena, životinje, motivi lova, ...) preko natpisa i crteža urezanih u kamen ili keramiku u starom Egiptu i u starogrčkoj i rimskoj kulturi, pa sve do suvremenih flomasterima i sprejevima ispisanih natpisa imena, parola i crteža po vlakovima podzemne željeznice New Yorka, zidovima zgrada Pariza, Londona i Berlina i mostovima Zagreba. Rad obuhvaća definiciju, teoriju, sadržaj, teme, vrste, stilove i tehnike stvaranja grafita, kao i najznačajnije autore suvremene hrvatske i međunarodne grafiterske scene. Grafiti kakve susrećemo danas na raznim javnim površinama pokrivaju čitavu paletu radova, od škrabotina bez ikakvog smisla i poruke, preko šaljivih i duhovitih natpisa do umjetničkih crteža vrhunske izvedbe koji uljepšavaju i oplemenjuju prostor u kojem se nalaze. U javnosti prevladava mišljenje da su grafiti nešto što nagrđuje javne gradske površine te ih često nazivaju vandalskim činom. Međutim, takvo mišljenje se u posljednje vrijeme polako mijenja. Na mnoge grafite danas se gleda kao na umjetnička djela te ih možemo vidjeti izložene u galerijama i muzejima. U ovom radu smo nastojali prikazati pozitivne i negativne aspekte grafita, ukazati na zakone i propise kojima se brani ispisivanje grafita po javnim površinama, ukazati na akcije koje poduzimaju pojedini gradovi u rješavanju tih problema, te pokušali odgovoriti na vječno pitanje: jesu li grafiti vandalizam ili umjetnost?

Ključne riječi: *grafiti, komunikacija, informacija, vandalizam, umjetnost, hrvatska i međunarodna scena*

SUMMARY

Graffiti, historically, are a significant source of information about people and the time they originated from and have a great cultural significance. In this paper we deal with development of graffiti throughout the history as a form of communication from the times when early man used chalk and charcoal to paint cave walls with motives from everyday life (tribal people, animals, hunting motifs ...) through inscriptions and drawings carved into stone or ceramics in ancient Egypt, Greek and Roman culture, up to modern flow marker and spray-painted names, messages and drawings on New York Metro cars, building walls in Paris, London and Berlin and bridges of Zagreb. The paper encompasses the definition, theory, content, topics, types, styles and techniques of graffiti creation as well as the most important authors of contemporary Croatian and international graffiti scene. Graffiti we encounter today on various public surfaces cover a whole range of works, from scribbles without any sense and meaning, through the humorous and funny inscriptions to the artistic masterpiece that enhance and refine the space in which they are located. Public opinion prevails that graffiti are something that ruin public city surfaces and is often referred to as a vandalism act. However, such opinion has slowly changed in recent time. Many of the graffiti are now viewed as artworks and can be seen in galleries and museums. In this paper we tried to show positive and negative aspects of graffiti, to point to the laws and regulations that ban drawing of graffiti on public surfaces, point to the actions taken by individual cities in solving these problems, and try to answer the eternal question: are graffiti vandalism or art?

Key words: *graffiti, communication, information, vandalism, art, Croatian and international scene*

U Zagrebu, 17.10.2018. godine

IZJAVA STUDENTA

Izjavljujem da sam završni rad pod naslovom „**Komunikacija grafitima na primjeru hrvatske i međunarodne grafiterske scene**“ izradio samostalno, pod nadzorom i uz stručnu pomoć mentora dr. sc. Tanje Grmuša, v. pred.

Izjavljujem da je završni rad u potpunosti napisan i uređen prema Pravilniku o završnom radu na stručnim preddiplomskim i specijalističkim diplomskim stručnim studijima PVZG-a te sukladno uputama u priručniku Metodologija pisanja seminarara i završnog rada.

Izjavljujem da je završni rad lektoriran na jeziku na kojemu je napisan.
Ime i prezime lektora za hrvatski i engleski jezik: dr.sc. Tanja Grmuša.

Izjavljujem i da sam suglasan da se trajno pohrani i objavi moj završni rad „**Komunikacija grafitima na primjeru hrvatske i međunarodne grafiterske scene**“u javno dostupnom institucijskom repozitoriju *Poslovnog veleučilišta Zagreb* i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14 i 60/15).

Ime i prezime studenta:

Filip Čulo

OIB: 33960110867

(potpis)

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Pojam komunikacije u komuniciranju grafitima.....	1
1.2. Definicija grafita	2
2. POVIJEST GRAFITA	3
2.1. Povijest grafita u svijetu.....	3
2.2. Povijest grafita u Hrvatskoj	7
3. NASTANAK SUVREMENIH GRAFITA	10
3.1. Nastanak suvremenih grafita u svijetu	10
3.2. Nastanak suvremenih grafita u Hrvatskoj.....	13
4. ZNAČENJE GRAFITA	15
5. TEORIJA GRAFITA	18
6. SADRŽAJ I TEME GRAFITA NA PRIMJERIMA HRVATSKE I MEĐUNARODNE GRAFITERSKE SCENE	20
6.1. Grafiti vezani uz odnos prema životu (svjetonazorski)	20
6.1.1. Hrvatski primjeri.....	20
6.1.2. Međunarodni primjeri	22
6.2. Glazbeni grafiti	24
6.2.1. Hrvatski primjeri.....	24
6.2.2. Međunarodni primjeri	26
6.3. Grafiti vezani uz alkohol i opojna sredstva.....	27
6.3.1. Hrvatski primjeri.....	27
6.3.2. Međunarodni primjeri	28
6.4. Grafiti vezani za ljubav i seks	30
6.4.1. Hrvatski primjeri.....	30
6.4.2. Međunarodni primjeri	31
6.5. Grafiti vezani uz nasilje	32
6.5.1. Hrvatski primjeri.....	32
6.5.2. Međunarodni primjeri	34
6.6. Humoristični grafiti.....	35
6.6.1. Hrvatski primjeri.....	35
6.6.2. Međunarodni primjeri	37

6.7. Religijski grafiti	39
6.7.1. Hrvatski primjeri	39
6.7.2. Međunarodni primjeri	40
6.8. Sportsko-navijački grafiti.....	41
6.8.1. Hrvatski primjeri	41
6.8.2. Međunarodni primjeri	44
6.9. Teritorijalni grafiti	45
6.9.1. Hrvatski primjeri	45
6.9.2. Međunarodni primjeri	47
6.10. Ostali grafiti	48
6.10.1. Hrvatski primjeri	48
6.10.2. Međunarodni primjeri	49
7. VRSTE GRAFITA	52
8. TEHNIKA CRTANJA, OPREMA I PRIBOR.....	57
9. RJEČNIK GRAFITERA.....	59
10. AUTORI GRAFITA	61
10.1. Autori grafita u Hrvatskoj.....	61
10.1.1. Slaven Kosanović Lunar	62
10.1.2. Lonac.....	63
10.1.3. Krešimir Buden 2Fast	65
10.1.4. Filip Mrvelj	66
10.2. Međunarodni autori grafita	68
10.2.1. Jean-Michel Basquiat.....	68
10.2.2. Keith Haring.....	69
10.2.3. Kenny Scharf	70
10.2.4. Banksy.....	71
11. GRAFITI – VANDALIZAM ILI UMJETNOST?	73
12. ZAKLJUČAK.....	77
POPIS LITERATURE I IZVORA	80

1. UVOD

1.1. Pojam komunikacije u komuniciranju grafitima

Komunikacija je proces koji predstavlja slanje poruka, razmjenu znakova i simbola, odnosno prijenos određenih informacija koje pošiljatelji putem odabranog kanala i dogovorenog sustava znakova šalju primateljima kako bi utjecali na njih, izazvali željene efekte ili postigli određene ciljeve. Komunikaciju kao razmjenu informacija između ljudi dijelimo po obliku na verbalnu i neverbalnu komunikaciju. Verbalna komunikacija se ostvaruje riječima, govorom ili pisanim putem, dok je neverbalna komunikacija svaka ona komunikacija koja se ostvaruje porukama bez upotrebe riječi. „Svaki čin čovjekova ponašanja, kao reakcija na nešto ili nekoga, već je komunikacija, jer svaka gesta nosi neku (neverbalnu) poruku. Kako ponašanje nema svoje suprotnosti, ne može se »ne-ponašati«, tj. ne može se ni »ne-komunicirati« (Paul Watzlawick, 1969); i šutnja je komunikacijski čin.“¹ Komunikacija se može vršiti na više načina, između jednog ili više pošiljatelja i jednog ili više primatelja, pa ovisno o tome i naravi poruke koja se želi prenjeti, kao i efektu koji se želi postići kod primatelja poruke, odabiremo odgovarajući komunikacijski kanal. Tako se komunikacija između jednog pošiljatelja i jednog primatelja može realizirati razgovorom (lice u lice), telefonom, SMS porukama ili e-mail-om, jedan pošiljatelj s više primatelja može komunicirati odašiljanjem poruke putem radio prijemnika ili televizije, kao i ispisivanjem ili iscrtavanjem grafita na zidu ili nekoj drugoj javnoj površini.

Danas je vrlo popularna komunikacija putem društvenih mreža gdje velik broj pošiljatelja i primatelja zajedno komuniciraju. Komunikacija grafitima vrši se uglavnom između jednog pošiljatelja i većeg broja primatelja, budući da se autor grafita (uglavnom pojedinac) svojim radom obraća užoj ili široj društvenoj javnosti. „S obzirom na kanal razlikuje se izravno i posredno društveno komuniciranje. Značajka je izravnoga (neposrednoga) komuniciranja da nema tehničkih posrednika između pošiljatelja i primatelja nego se ono obavlja preko čovjekovih emitivnih komunikacijskih organa (za govor, kretanje, mimiku) i njegovih receptivnih osjetila (sluh, vid, opip), dok se posredno komuniciranje temelji na specifičnim tehničkim nositeljima slike i zvuka (papir, žični i bežični uređaji za prijenos audio i videosignala) i odgovarajućim tehničkim aparatima za kodiranje i dekodiranje. Posredno komuniciranje naziva se komuniciranje preko medija (latinski *medium*:

¹Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32686> pristup ostvaren 27. kolovoza 2018.

srednji dio, sredina).“² Autori grafita vrše komunikaciju s javnošću ispisivanjem i iscrtavanjem poruka, parola, znakova, simbola i crteža koje, zbog prirode svojih radova koji su većinom ilegalni i zabranjeni, izvode pod okriljem noći, a kao mediji komunikacije koriste zidove zgrada, vagone vlakova, podzemne prolaze, mostove i druge javne površine te ih zbog izostanka izravnog suočavanja s ciljanom javnošću kojoj se obraćaju svojim djelima, svrstavamo u posredno društveno komuniciranje. U posljednje vrijeme, zbog legalizacije pojedinih javnih površina za izradu grafita, mnogi grafiteri izlaze iz „mraka“, otkrivaju svoj identitet i postaju zajedno sa svojim djelima poznati široj javnosti.

1.2. Definicija grafita

Grafiti su generalno gledajući pojam za natpise ili slike koje nalazimo ugrebene, urezane, uparane, napisane ili nacrtane na javnim površinama, a čiji autori su uglavnom nepoznati.

„**grafito**, 2. mn. grafita tal. (graffito) natpis ugreben u zidu, urezan crtež“³

„**GRAFITO** (tal. graffito), u arheologiji, natpis ili crtež urezan oštrim predmetom u kamen, keramiku ili metal (npr. etrušćanske ciste i ogledala); također natpis ili crtež izveden kredom ili ugljenom na zidu (Pompeji; katakombe). Antički grafiti vrlo su često važni kulturno-hist. i jezični dokumenti.“⁴

„Riječ *grafit* dolazi od talijanske riječi *graffiato* što znači urezan, ugreben. Grafiti su znakovi, slikarije ili parole na zidu, najčešće izvedene prskanjem boje iz raspršivača, međutim javne i privatne površine uništavaju se i urezivanjem što se također smatra grafitima.“⁵

Suvremeni grafiti obilježje su kulture mladih, dio urbane kulture i neizostavni dio subkulturnih grupa. Oni predstavljaju slanje poruke pojedinca široj društvenoj javnosti putem javnih gradskih površina u pisanom ili slikovnom obliku. Od samih početaka grafitiranja najdominantnija je socijalna tematika, potom slijede grafiti ljubavne, glazbene i navijačke tematike. Pronalazimo ih na javnim mjestima, najčešće u blizini osnovnih škola i gimnazija,

² Isto, str. 1.

³ Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990, str. 496

⁴ *Opća enciklopedija*, Zagreb: JLZ, vol. 3/8, 1977, str. 241

⁵ *Akcijski plan za sprječavanje vandalskog grafitiranja u gradu Zagrebu*, Gradska skupština (2015.) preuzeto s [http://web.zagreb.hr/Sjednice/2013/sjednice_skupstine_2013.nsf/0/C1257B79004AC468C1257DF8004D98D2/\\$FILE/02%20Prijedlog%20plana.pdf](http://web.zagreb.hr/Sjednice/2013/sjednice_skupstine_2013.nsf/0/C1257B79004AC468C1257DF8004D98D2/$FILE/02%20Prijedlog%20plana.pdf) pristup ostvaren 27. kolovoza 2018.

napuštenih zgrada i skladišta te u blizini željezničkih pruga. Ovisno o samom sadržaju grafita javnost ih u jednom dijelu smatra vandalskim činom, a u drugom iskazom ulične umjetnosti. „U naše potrošačko vrijeme sve je više „uličnih umjetnika“, postoje i boje kojima se lakše crta po fasadama, a i repertoar im je nevjerojatno bogat – od običnog „imena luda nalaze se svuda“, preko duhovitih i vulgarnih poruka koje se naprosto moraju prenijeti cijelome svijetu, do glasa naroda koji se povremeno pretvara u sprej naroda na nekom uličnom zidu, no rijetko potraje duže od crteža na pijesku.“⁶

2. POVIJEST GRAFITA

2.1. Povijest grafita u svijetu

Prvi grafitni zapisi, prvi crteži na zidovima, nastali su i prije prve pisane riječi. Zabilježeni su još u pretpovijesno doba, a pronalazimo ih u mnogim špiljama diljem svijeta. Najpoznatiji primjeri slikarija po zidovima nalaze se u špilji Lascaux u Francuskoj, u špilji Altamira u Španjolskoj te u sustavu špilja u Río Pinturasu Argentini.

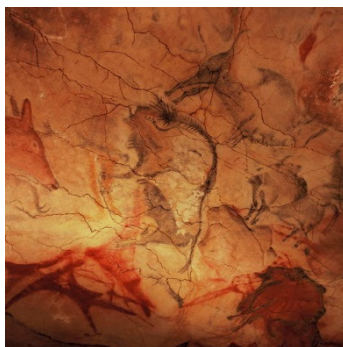

Slika 1. Crtež bika iz špilje Lascaux, Francuska (12 000 pr. krista)

foto: Francesco Bandarin,

<http://whc.unesco.org/en/list/85/gallery/>, pristup ostvaren 3. rujna 2018.

⁶ Bonifačić, Zdravko (pipremio): *Grafiti* (ur. M. Čale), Zagreb: Centrum, 2003., str. 5

Slika 2. Crteži životinja iz špilje Altamira, Španjolska, foto: Yvon Fruneau, <http://whc.unesco.org/en/list/310/gallery/>, pristup ostvaren 3. rujna 2018.

Cueva de las Manos– „Špilja ruku“ koja se nalazi u Patagoniji u argentinskoj pokrajini Santa Cruz poznata je po slikarijama ruku po kojima je i dobila ime. Slike, otisci ruku nalaze se oko samog ulaza u špilju. Osim ocrtanih ruku u unutrašnjosti špilje nalaze se i prikazi ljudi i životinja, prikazi motiva lova i drugi crteži raznih oblika. Starost crteža se procijenjuje na razdoblje od 13 000 do 9 500 godina.

Slika 3. Slikarije ruku na ulazu u Špilju ruku – Cueva de las Manos, Argentina, <https://whc.unesco.org/en/list/936>, pristup ostvaren 3. rujna 2018.

Slika 4. Crteži ljudi, životinja i drugih oblika iz Špilje ruku – Cueva de las Manos, <https://nova-akropola.com/mozaik/zanimljivosti/spilja-ruku-cueva-de-las-manos/>, pristup ostvaren 3. rujna 2018.

Grafitni zapisi pojavljuju se i kasnije u mnogim starim kulturama, na zidovima piramida u starom Egiptu, u palačama u antičkoj Grčkoj i u rimskim katakombama. Od posebnog su značaja grafiti pronađeni u Pompeji, rimskom gradu koji je stradao 79. godine nove ere u erupciji vulkana Vezuva. Vulkanski pepeo prekrivao je grad sve do 18. stoljeća kada su ga u arheološkim istraživanjima ponovo iskopali. Upravo zahvaljujući vulkanskom pepelu, koji je bio koban po život stanovnika Pompeja, ostala je sačuvana arhitektura grada. Na očuvanim zidovima hramova, kazališta, termi, vila i ostalih građevina pronađen je velik broj grafita. Pronađeni slikovni prikazi i natpisi ugrebeni u žbuku zidova mnogih građevina predstavljaju dragocijene povijesne dokumente koji svjedoče o svakodnevnom načinu života ljudi u to antičko doba i o rimskom društvu općenito. Sadržaji grafita najčešće su vezani uz gladijatore, politiku i političare. Mnogi od pronađenih grafita bave se ljubavnom tematikom, neovisno o tome radilo se tu o označavanju tko koga voli, o iskazima ljubavi jedne osobe drugoj ili o natpisima o nesretnoj ili neuzvraćenoj ljubavi. Posebno su intrigantni erotski slikovni grafiti pronađeni u Lupanaru, najvećem bordelu u gradu. Svaki od pronađenih slikovnih grafita prikazuje drugačiju pozu seksualnog čina.

Slika 5. *Prikaz seksualnog čina na grafitu pronađenom na zidu bordela u Pompeji*

<https://www.nybooks.com/articles/2013/12/19/rome-sex-freedom/>,

pristup ostvaren 3. rujna 2018.

Osim slikovnih grafita u Lupanaru je pronađeno i mnogo tekstualnih grafita koje su u zidove bordela ugrebali njihovi klijenti. Oni svjedoče o (ne)zadovoljstvu klijenata pruženim uslugama u bordelu. Nailazimo i na slučajeve da je pored jednog grafita ugreban niz drugih grafita koji su s onim početnim ili prethodnim grafitom u interakciji. Natpise i komentare ugrebane u zidove bordela možemo gledati kao na svojevrsnu „knjigu utisaka“ gostiju. Uz grafite koji su uglavnom pisani na latinskom jeziku, nailazimo i na grafite pisane na grčkom

jeziku, što nam dodatno ukazuje na činjenicu koliko su Pompeji bili dinamičan grad u koji su dolazili ljudi iz svih krajeva tada poznatog svijeta. Svi pronađeni grafiti doprinjeli su sasvim novom pogledu na život ljudi u Pompeji, njihove običaje i navike, kao i na rimsku kulturu i umjetnost tog vremena uopće.

Sredinom dvadesetog stoljeća na zidovima zgrada pojavljuju se grafiti koji su bili tematski vezani uglavnom uz aktualna politička zbivanja i društvenu situaciju. Kasnije, krajem prošloga stoljeća, pojavljuju se i drugi oblici grafita s nacionalnim, religijskim i rasnim sadržajem. Često su bili ispisivani i grafiti vezani uz mržnju, nasilje i netrpeljivost prema drugima i drugačijima. U vrijeme nacističke Njemačke židovske kuće i trgovine označavane su natpisima „Jude“ i oznakama šesterokrake židovske zvijezde.

Slika 6. Označavanje grafitom židovske trgovine u nacističkoj Njemačkoj

<http://www.yadvashem.org/ar/holocaust/about/first-stage-of-anti-jewish-policy.html>,

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata, 1949. godine Njemačka je podijeljena na Zapadnu, Saveznu Republiku Njemačku i Istočnu, Njemačku Demokratsku Republiku. Slijedom toga je Berlin, do tada glavni grad Njemačke, podijeljen također na dva dijela, Istočni i Zapadni. Godine 1961. izgrađen je između ta dva dijela Berlinski zid koji ih je i fizički razdvajao. Izgradnjom zida dobivena je ogromna površina koja je ubrzo postala podlogom mnogim grafitima za izražavanje. Zid je postao medij putem kojeg su neovisni pojedinci, kao i pripadnici najrazličitijih interesnih skupina vršili komunikaciju s ostatkom društvene javnosti ispisivanjem grafita u kojima su iznosili ideje, misli i stavove koje su zastupali. Najzastupljeniji su bili grafiti s porukama političkog i seksualnog sadržaja. Zid je, nedugo nakon izgradnje, u cijelosti bio prekriven grafitima.

Slika 7. Prikaz segmenta Berlinskog zida prekrivenog grafitima

<https://www.fotosdeciudades.com/imagenes-muro-de-berlin-jpg-1920x1080>,

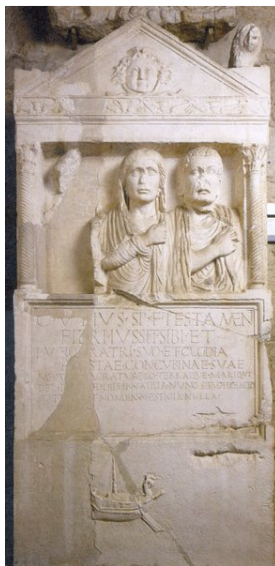
pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Buđenje studentske svijesti u Europi i Americi doživjelo je svoj vrhunac 1968. godine kada su studenti spontano izašli na ulice i pokrenuli demonstracije zahtjevajući promjene i bolji položaj u društvu. Najmasovniji studentski prosvjedi dogodili su se u Francuskoj. Za vrijeme pariškog proljeća 1968. godine zidovi zgrada kao i ostale javne površine postali su medij putem kojeg su francuski studenti, nezadovoljni aktualnim društvenim, kulturnim i političkim prilikama u državi slali poruke široj društvenoj javnosti tražeći promjene i ostavku predsjednika de Gaullea. „Grafiti su neodvojiv dio prokulture vezan uz akcije mladih i svjedoče o potrebi da mladež pronađe [na] vlastiti identitet u kulturnome miljeu sačinjenom prema potrebama i sklonostima zrelih pripadnika društva, orijentiranih pragmatizmu i konformizmu.“⁷

2.2. Povijest grafita u Hrvatskoj

Prvi grafiti na području današnje Hrvatske nastali su u srednjem vijeku. U Saloni, današnjem Solinu nalazimo epitafe i epigrame urezane na nadgrobnim pločama i spomenicima. U Župi dubrovačkoj pronađeni su urezani natpisi glagoljicom na kamenim pločama nastali u 11. stoljeću.

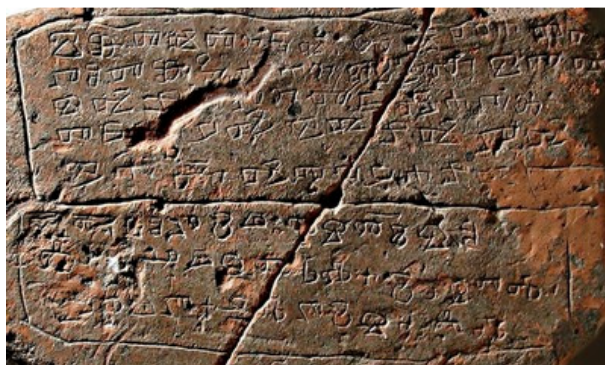
⁷ Mudrić, Saša, urednik: *Grafiti*, Rijeka: AS TEAM, Rijeka: LEO COMMERCE, 1994., str. 158

Slika 8. Nadgrobna stela u Saloni - Solinu

<http://radio.hrt.hr/clanak/bastina-mi-i-svijet-15lipnja-2014/60795/>,

pristup ostvaren 3. rujna 2018.

Slika 9. Glagoljički natpis iz Župe dubrovačke iz 11. stoljeća

<http://www.croatianhistory.net/etf/istria.html>,

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

U istarskim srednjovjekovnim crkvama pronađeni su uparani natpisi na freskama i u žbuci crkava nastali u 12. stoljeću, kao djelo pismenih ljudi iz tog vremena, svećenika, pisara, koji su pisanom riječju označili da su bili tu, u toj crkvi ili da se dogodilo nešto vrlo značajno u tom kraju. „Najvažniji su oni grafiti koji pokazuju razvitak glagoljskoga pisma: Humski grafit, Ročki abecedarij. Iz zapisa grafita doznaje se o nesrećama, ratovima, požarima,

kugama i gladima u Istri, te su oni vrijedno vrelo za poznavanje tamošnjih društva. i kult. prilika u sr. vijeku.“⁸

Slika 10. *Grafit uparan u žbuci crkve u Humu iz 12. stoljeća*

<http://www.croatianhistory.net/etf/dubrovnikgl.html>,

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Noviji grafiti na prostorima hrvatske države pojavili su se nakon Drugog svjetskog rata. Sadržajitih grafita bili su pretežno političkog karaktera. Natpisi po zidovima pisani su s ciljem političke propagande i potpore partiji i državnoj vlasti. Izgled grafita bio je stiliziran. Bile su to parole pisane velikim crvenim slovima uz koje su stajali simboli tadašnjeg društvenog uređenja, kao što su petokraka, srp i čekić („Živjelo bratstvo i jedinstvo“, „Smrt fašizmu – sloboda narodu“). Nešto kasnije, krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća usporedno sa studentskim previranjima u svijetu i u Hrvatskoj se javljaju studentski nemiri. Kao i u ostatku svijeta ulične fasade zgrada i druge javne površine poslužile su studentima kao podloga za iznošenje stavova.

U svrhu borbe za postizanja boljeg i pravednijeg društva ispisivanjem grafita po javnim gradskim površinama slali su državnoj vlasti i široj društvenoj javnosti jasne poruke sa zahtjevima za promjenama. „U našim se prostorima grafiti javljaju u vrijeme studentskih prosvjeda krajem šezdesetih godina, i bjelodana su poveznica sa svijetom: demokratska svijest obrazovanih i marginaliziranih mladih ljudi prvi je put djelatno progovorila nadilazeći lažni optimizam kolektivističkoobnoviteljskog duha poraća. Autori grafita predstavljaju se izričito podrivačkim načinom istupanja pred ideologemima socijalizma; no, radikalna je

⁸ Istrapedia, *Grafiti, glagoljski*, J. Bratulić, preuzeto s <https://www.istrapedia.hr/hrv/969/grafiti-glagoljski/istra-a-z/> pristup ostvaren 10. rujna 2018.

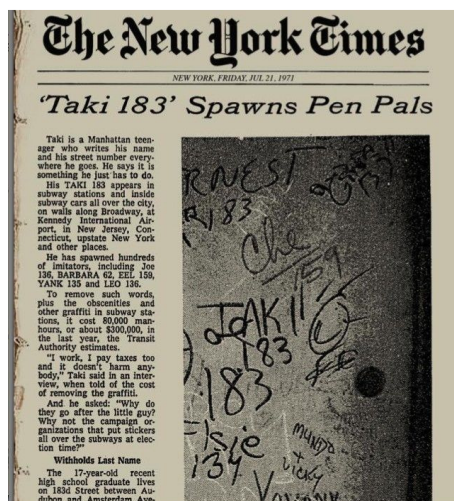
njihov sadržaj u kojem preteže želja za većom mogućnosti utjecanja na društvene procese i glad za spoznajom, izričajno su oni stilizirani, prigušeni. Početni je zamah liberalizacije uskoro represijom zatrt, ali je misao njezinih pronositelja začela život paralelnoj zbilji potkulture.“⁹

3. NASTANAK SUVREMENIH GRAFITA

3.1. Nastanak suvremenih grafita u svijetu

Grafiti kakve poznajemo danas nastali su u Americi u Philadelphiji kasnih 60-ih godina prošlog stoljeća. Autori grafita u to vrijeme bili su uglavnom politički aktivisti i članovi bandi koji su na taj način označavali područja na kojima su djelovali. Sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća svjetsko središte grafiterske djelatnosti postaje New York. Mladi ljudi ispisivali su svoja imena ili nadimke po zidovima zgrada, po vagonima podzemne željeznice, po telefonskim govornicama i po ostalim javnim površinama. Najveći broj potpisa po raznim javnim površinama u New Yorku u to vrijeme sakupio je mladić poznat po nadimku TAKI 183. Broj 183 u potpisu odnosio se na ulicu u kojoj je stanovao. Iza imena TAKI 183 skrivao se mladić grčkog porijekla, pravog imena Demetrius, koji je radio kao dostavljač i pomagač u raznim poslovima. Zbog prirode posla često je putovao podzemnom željeznicom uzduž i poprijeko New Yorka. Tako putujući ostavljao je svoj trag, potpis TAKI 183, na mnogim javnim površinama gdje god bi prolazio. Svojim potpisom želio je poručiti javnosti New Yorka - „bio sam ovdje“. Taj vid grafitiranja, ostavljanje vlastitih potpisa po javnim površinama, naziva se „označavanje“. Nakon što je 1971. godine u *New York Timesu* objavljen novinarski članak o njemu, popularizirao se taj vid komunikacije s okolinom. Ubrzo nakon objave članka u novinama mladi ljudi su trend ostavljanja potpisa po zidovima i ostalim javnim površinama proširili po cijeloj Americi.

⁹ Mudrić, Saša, urednik: *Grafiti*, Rijeka: AS TEAM, Rijeka: LEO COMMERCE, 1994., str. 162

Slika 11. Novinski članak u *New York Timesu* iz 1971. godine o grafiteru TAKI 183
<http://www.woostercollective.com/post/new-york-times-1971-taki-183-spans-pen-pals>,
 pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Tih je godina najpopularniji medij, javna površina za izradu grafita, bila podzemna željeznica. Godine 1976. grafiter poznat pod pseudonimom CAINE 1 postao je prvi grafiter kojem je uspjelo grafitima prekriti cijeli jedan vlak.

Slika 12. Vlak koji je writer CAINE 1 u cijelosti prekrpio grafitima
<https://i.pinimg.com/originals/a1/05/dd/a105ddf91fde5562b12fd32ce51c444c.jpg>,
 pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Prijevoznačka kompanija koja se bavi javnim prijevozom putnika u New Yorku MTA - *Metropolitan Transportation Authority* morala je izdvojiti ogromna sredstva za uklanjanje uradaka brojnih grafitera sa svojih vlakova. MTA je, samo tijekom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, morala potrošiti više od 100 milijuna dolara za čišćenje grafita s vagona vlakova i za ugradnju novih sigurnosnih sustava u svrhu sprječavanja izrade novih grafita.

Krajem 1978. godine MTA je osmislila učinkovit način uklanjanja grafita. Za efikasno čišćenje vagona vlakova koristili su smjesu specijalnih kemikalija pomješanu s vodom pod visokim pritiskom. Za mnoge grafitere je ispisivanje grafita na sviježe očišćene vagone predstavljalo još veći izazov. No, budući da je osiguranje postalo puno učinkovitije i puno brutalnije u spriječavanju grafitiranja po vagonima vlakova, grafiteri su počeli tražiti nove površine za izradu svojih djela. „Zbog toga je writer Lee Quinones bolje znan kao LEE, 1978., započeo ukrašavati svoje susjedstvo. Promijenio je tmurno područje uz Brooklyn Bridge u spektakularnu i poznatu galeriju graffita. Bojao je skoro svake večeri zidove pokraj igrališta za baseball. Neki ljudi misle kako je tu započeo važan smjer u graffitu. Writeri su počeli crtati na zidovima, a ne više na podzemnoj“¹⁰

Slika 13. Zgrade oslikane grafitima na području uz Brooklyn Bridge

<https://andtherewerethree.wordpress.com/>,

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Slika 14. Grafit grafitera LEE-a

<https://www.complex.com/style/2013/02/the-50-greatest-nyc-graffiti-artists/lee>,

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

¹⁰ Blog, Grafiti, preuzeto s <http://grafiti-cro.freeoda.com/povijest.php> pristup ostvaren 10. rujna 2018.

3.2. Nastanak suvremenih grafita u Hrvatskoj

Kasnih sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća u većim gradovima Hrvatske nastaju grafiti po uzoru na europske i američke grafite. Bili su to uglavnom tekstualni grafiti sa sadržajima imena različitih subkulturnih skupina i omiljenih glazbenih predstavnika. U to vrijeme najviše su se isticali grafiti vezani uz punk („*PUNK*“, „*PUNK'S NOT DEAD*“, ...) i rock svjetonazor. Osim grafita glazbenog sadržaja isticali su se i grafiti raznih navijačkih skupina te grafiti koji su isticali teritorijalnu pripadnost autora.

Slika 15. *Grafit vezan uz punk subkulturu*

<http://tris.com.hr/wp-content/uploads/2015/07/punks-not-dead.jpg>,

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Većina društvene javnosti grafite je smatrala vandalskim činom i produktom delikventnog ponašanja mlade populacije. Za vladajuće strukture posebno su društveno neprihvatljivi bili natpisi koji su kritizirali rad institucija društva te oni koji su ukazivali na aktualne društvene probleme. Autori tih grafita pružali su društvenoj javnosti neke nove svjetonazore izmičući pritom, više ili manje uspješno, represivnim organima i kontroli društvene vlasti. Struktura samih grafita bila je vrlo jednostavna. Uglavnom su to bili tekstualni grafiti s ponekim simbolom. Kasnije, razvitkom grafiterske scene u Hrvatskoj, grafiti su se počeli izrađivati s puno više detalja, postali su kreativniji te su tako nastajali slikovni grafiti i murali. „Novodobni grafiti izgubili su obilježje primarno vandalskog čina i izrasli u cjelovit neformalni oblik komuniciranja pojedinca i grupa međusobno i sa širim društvenim o[k]ružjem.“¹¹ U posljednje vrijeme pojedini gradovi ozakonili su neka područja za grafitersku djelatnost. Tako je dotrajali zid Hrvatskih željeznica u sumornom dijelu

¹¹ Mudrić, Saša, urednik: *Grafiti*, Rijeka: AS TEAM, Rijeka: LEO COMMERCE, 1994., str. 163

Branimirove ulice postao najpoznatija legalna ploha za izradu grafita u gradu Zagrebu. Povodom održavanja Univerzijade, svjetskih studenskih sportskih igara, 1987. godine u Zagrebu, dvadesetak umjetnika je po prvi put oslikalo zid svojim djelima. Tako oslikan zid u dužini od 153 metra postao je turistička atrakcija i jedan od simbola grada Zagreba. Zid koji je od tada bio prepušten zubu vremena i grafiti koji su godinama blijedili ponovo su, po drugi put, oslikani 1999. godine u sklopu akcije protiv zlouporabe droga. Na inicijativu Muzeja ulične umjetnosti zid u Branimirovoj ulici oslikan je i po treći put 2010. godine. Najava HŽ-a da će zbog dotrajalosti srušiti zid, koji je od 1987. godine bio rezerviran za radove ulične umjetnosti, izazvala je osudu javnosti koja je, pritom ističući da je zid vrlo važan kulturni element i da predstavlja bitan dio vizualnog identiteta grada Zagreba, negodovala protiv takve odluke. No, zid je u svibnju 2015. godine ipak srušen i s njim su nepovratno nestala mnoga djela ove ulične umjetnosti.

Slika 16. *Grafit na zidu HŽ-a u Branimirovoj ulici, autor Stipan Tadić*

<https://www.telegram.hr/wp-content/uploads/2015/05/stipan-tadic.jpg>,

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Slika 17. *Grafit na zidu HŽ-a u Branimirovoj ulici, autor Lonac*

<https://www.telegram.hr/wp-content/uploads/2015/05/lonac.jpg>,

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

4. ZNAČENJE GRAFITA

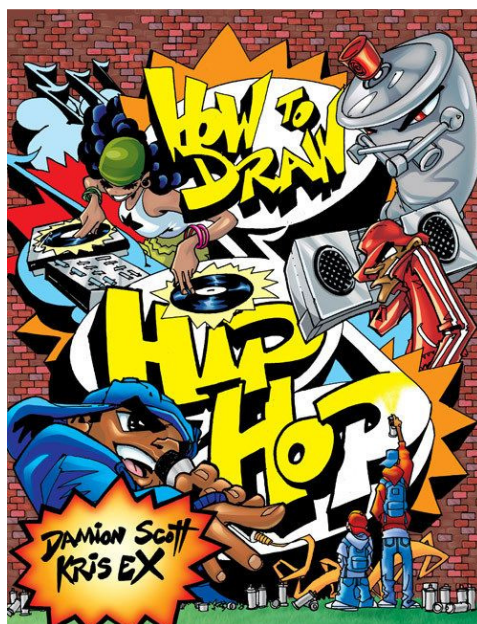
Grafiti su u povijesti čovječanstva prisutni još od prapovijesnih vremena. Od tada ih nalazimo u najrazličitijim oblicima, od oslikanih zidova pećina, preko ugrebanih natpisa u kamenu, drvu ili keramici do suvremenih gradskih 3D murala. Grafiti su općenito gledajući pojam za natpise ili crteže na javnim površinama, koje izrađuju pojedinci koji imaju potrebu prenjeti javnosti svoju poruku, svoj stav, izraziti svoju pripadnost određenoj skupini, istaknuti svoje političko opredjeljenje, odnosno dati podršku ili izraziti neslaganje s aktualnom društvenom situacijom ili jednostavno ukazati na svoje postojanje. Grafiti predstavljaju indirektno slanje poruka u pisanom ili slikovnom obliku. Predstavljaju riječi ili slike koje se u pravilu nalaze na zabranjenim javnim mjestima, uglavnom u urbanim sredinama.

„Oduvijek ih je bilo svakakvih: prostačkih, glupih, smiješnih, mudrih, nerazumljivih, strašnih. Nestajali su i ponovo se pojavljivali, u prošlosti su ih ponekad crtali ljudi koji nisu imali pametnijeg posla, ponekad buntovnici, ali i zločinci. Ni danas nije mnogo drukčije.“¹² Grafiti su medij kojim njihovi autori prenose svoje stavove, osjećaje i misli, ovisno o mjestu nastanka, užoj ili široj društvenoj javnosti, trudeći se ostaviti svoj trag u prostoru i vremenu. Osnovno značenje grafita je komunikacija autora s ciljanom javnošću. Autori grafita nastoje izazvati reakciju promatrača, zainteresirati ih za značenje i poruku koju grafit šalje. Treba razlikovati obične škrabotine bez ikakvog smisla i poruke, potpise grafitera „tagove“ koji nemaju neko posebno značenje osim označavanja „bio sam ovdje“, od grafita koji sadrže određenu dozu kreativnosti i humora i koji su pokazatelji određenih socijalnih problema i stanja društva općenito. Također, treba razlikovati i tekstualne od slikovnih grafita koji imaju izrazitu estetsku i umjetničku vrijednost, koje iz tog razloga i nazivamo „uličnom umjetnošću“. Osim svoje tekstualne i likovne forme grafiti su usko povezani i s glazbenim i plesnim izričajem. Grafiti su jedan od četiri elementa hip hop kulture.

Hip hop je ulična kultura mladih koja objedinjuje glazbu, ples i grafite. Nastala je u svom originalnom obliku sedamdesetih godina prošlog stoljeća u njujorškom okrugu Bronx među afroameričkom, jamajkanskom i portorikanskom populacijom. Uglavnom mlađi pripadnici stanovništva Bronxa počeli su se u to vrijeme organizirati i okupljati na otvorenim kvartovskim partyima. Na ulicama, na javnim košarkaškim igralištima i po parkovima na improviziranim binama natjecali su se razni DJ-evi u puštanju i mixanju muzike, MC-ji u

¹² Bonifačić, Zdravko (pripremio): *Grafiti*(ur. M. Čale), Zagreb: Centrum, 2003., str. 5

repanju, a uz njih i mnoge *breakdance* skupine u plesu. Sve to bilo je upotpunjeno grafitima koji su na zidovima obližnjih zgrada činili scensku kulisu. Hip hop pokretu pripisuje se i zasluga za smanjenje nasilja u gradu jer su dokazivanja uličnih bandi u fizičkim obračunima prerasla u suparništvo u natjecanjima na glazbenom i plesnom podiju. Porastom popularnosti hip hop kultura se osamdesetih godina proširila po cijeloj Americi, a potom i po Europi.

Slika 18. Grafit s prikazom elemenata hip hop subkulture

<https://karolvalderrama.files.wordpress.com/2009/02/hip-hop.jpg>.

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

„Za razliku od Djing-a i Mcing-a, ovaj Hip-Hop element razvija Hip-Hop Kulturu u vidu likovne umjetnosti. Teme su pogled na svijet oko tebe iz naravno perspektive djece sa ulice ali i svih ostalih ljudi koji održavaju Hip-Hop. Graffiti su nastali, ako brojimo vrijeme od danas, pa prije nekih 30 godina čime su Graffiti najstariji element Hip-Hop-a. Pored toga što su najstariji, Graffiti su i najkontraverzniji element Hip-Hop-a jer su ilegalni i time zabranjeni.“¹³

¹³ Blog. dnevnik.hr. preuzeto s <https://blog.dnevnik.hr/whatstheifference/2007/02/index?page=blog&subdomain=whatstheifference&date=2007-02&subpage=0> pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Slika 19. Grafit vezan uz hip hop subkulturu

<https://sites.google.com/site/hiphoppless/>,

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Kako bi na europskom tržištu umjetnina predstavio novu vrstu umjetnosti, Yaki Kornblit prodavač umjetnina iz Amsterdama, 1983. godine u potrazi za najtalentiranijim autorima grafita dolazi u New York. Uspio je okupiti najpoznatije aktere grafiteerske scene New Yorka te u muzeju Boijmans van Beuningen u Rotterdamu organizirati izložbu njihovih radova. Izložba je ostvarila zapažen uspjeh i pobudila velik interes šire društvene javnosti za tu novu vrstu umjetnosti te je imala jako veliko značenje za daljnju promociju grafita u Europi. U to su se vrijeme na ulicama Nizozemske počeli pojavljivati prvi grafiti, što je označilo početak ozbiljnog grafitiranja u Nizozemskoj, ali i u ostatku Europe.

Slika 20. Muzej Boijmans van Beuningen u Rotterdamu

<https://karolvalderrama.files.wordpress.com/2009/02/hip-hop.jpg>,

pristup ostvaren 10. rujna 2018.

Zahvaljujući medijima, koji su tu novu vrstu mladenačke subkulture promovirali putem filmova i glazbenih spotova, hip hop kultura i grafiti kao njen neizostavni dio proširili su se po cijelom svijetu. Prelazeći sve zemljopisne granice i jezične barijere, hip hop postaje omiljena kultura mladih te gotovo svaka zemlja na svijetu stvara vlastitu, lokalnu hip hop scenu. Zahvaljujući specifičnom glazbenom izričaju, koji je pogodan za slobodno izražavanje

i iznošenje kritičkih stavova, izvođači kroz rap progovaraju o svim nepravilnostima u društvu. Prateći glazbu, autori grafita slijedom tih glazbenih kritičkih osvrtâ šalju poruke istog sadržaja vizualno komunicirajući s javnošću.

5. TEORIJA GRAFITA

„Imati trenutak inspiracije za duhovitu dosjetku, a ne moći je podijeliti s drugima, zar to nije tužno? Zato je najbolje napisati to na zid. Pročitat će mnogi. Jedni će odobravati, a drugi kritizirati. Ali, to je i normalno. Ne dijelimo svi iste stavove. A vi ste ipak ostavili trag. Zid i ulica bili su vaša galerija.“¹⁴

„Podrijetlo zapisa i slikarija na zidovima zgrada i praznim plohamâ razbacanim po urbanim središtima ovdašnjim i svjetskim seže u pradavninu zapadne civilizacije, u mlađe kameno doba kada su na zidovima spilje Lascaux (Francuska) i Altamira (Španjolska) nastali prvi crteži s temom lova, životinja i magijskih obreda. Uporištem je rečenih iskonskih slikovnih tragova bila životna nužda; risati po zidovima tek je uzgredno značilo zabilježiti vlastiti doživljaj stvarnosti, važnija je bila magijska pozadina samoga čina. Boje i oblik slikarija bili su jedini komentar i dodatak zbilji.“¹⁵

„Temeljito istraživanje grafita u Hrvatskoj započeo je Dražen Lalić sa suradnicima Anči Leburić, Nenadom Bulatom i drugima. Među značajnije povjesničare i(li) teoretičare grafita kasnije su se svrstali Stipe Botica, Arif Ključanin, Reana Senjković, Vlatka Filipčić-Maligec, Zvonimir Mrkonjić, Tomislav Šakić i Josip Užarević.“¹⁶

„Definicija pojma grafit sadrži pet odredbenih elemenata:

1. tehniku stvaranja grafita,
2. lokaciju (na kojoj se piše, zidovi i drugi javni prostori),
3. različitost izražajnih značenja grafita ili formu,
4. neformalnost i neinstitucionalnost kao komunikativne aspekte grafita ili komunikacijski model

¹⁴ Tomljanović, Predrag, urednik: *Grafiti*, Kastav: Extrade, 2005., str. 5

¹⁵ Mudrić, Saša, urednik: *Grafiti*, Rijeka: AS TEAM, Rijeka: LEO COMMERCE, 1994., str. 155

¹⁶ Nosić, Vesna: "Suvremeni tekstualni grafiti – vježbe." *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014, str. 437-453., preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/136861>., pristup ostvaren 25. rujna 2018.

5. interakciju između korisnika grafitnog komuniciranja ili komunikacijsku interakciju.“¹⁷

„Grafiti se ostvaruju u nekoliko osnovnih formi. Anči Leburić razlikuje tri vrste osnovnih formi grafitnih izraza: "To su:

1. simbolička forma
2. slikovna forma
3. tekstualna forma“¹⁸

„Teme hrvatskih grafita su brojne. Dražen Lalić klasificirao ih je prema sadržaju (temi) u sljedeće kategorije:

1. grafiti vezani uz odnos prema životu (svjetonazorski)
2. glazbeni grafiti
3. grafiti vezani uz školu
4. grafiti vezani uz alkohol i opojna sredstva
5. grafiti vezani za grupu i prijateljstvo
6. grafiti vezani za ljubav i seks (opsceni sadržaji)
7. grafiti vezani uz nasilje
8. humoristički grafiti
9. motociklistički (automobilistički) grafiti
10. nacionalni grafiti
11. političko-ideološki grafiti
12. religijski grafiti
13. sportsko-navijački grafiti
14. teritorijalni grafiti i
15. ostali grafiti“¹⁹

¹⁷ Nosić, Vesna: "Brodski tekstualni grafiti 2003.–2013." *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 9/2, br. 9., 2013, str. 531-543. preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/116562>., pristup ostvaren 25.rujna 2018.

¹⁸ Nosić, Vesna. "Suvremeni tekstualni grafiti – vježbe." *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014, str. 437-453., prema Dražen Lalić, Anči Leburić, Nenad Bulat: *Grafiti i subkultura*, Alinea, Zagreb 1991. str. 63-64, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/136861>., pristup ostvaren 25.rujna 2018.

¹⁹ Isto, str. 62-63

6. SADRŽAJ I TEME GRAFITA NA PRIMJERIMA HRVATSKE I MEĐUNARODNE GRAFITERSKE SCENE

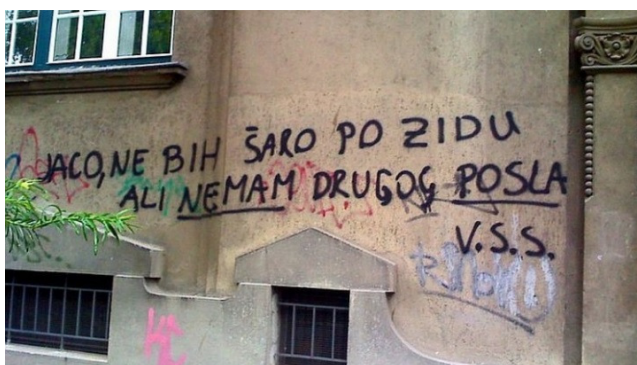
Kroz sljedeće primjere predstaviti ćemo dijela raznih autora hrvatske i međunarodne grafiterske scene podjeljena prema sadržaju i temi kroz neke od prethodno navedenih kategorija

6.1. Grafiti vezani uz odnos prema životu (svjetonazorski)

Autori grafita sa svetonazorskim sadržajem svojim djelima iznose pred užu ili širu društvenu javnost svoje poglede na život, svoje stavove prema aktualnim društvenim zbivanjima i okolini koja ih okružuje. Često su to kritički osvrti na zbivanja u užoj društvenoj zajednici, koja izravno ima utjecaj na kvalitetu života samih autora i ljudi oko njih, pa se teme razlikuju ovisno o regiji i zemlji nastanka grafita.

6.1.1. Hrvatski primjeri

U vrijeme kada je Jadranka Kosor predsjedala Vladom RH nezaposlenost je u Hrvatskoj predstavljala velik problem te je jedan nepoznati autor imao potrebu grafitom se oglasiti i direktno obratiti samoj predsjednici Vlade s porukom „Jaco, ne bih šaro po zidu ali nemam drugog posla, V.S.S.“ s naglaskom na nemam posla, potpisujući se s V.S.S. te izražavajući time svoje nezadovoljstvo politikom zapošljavanja.

Slika 21. Zagrebački grafit socijalnog sadržaja s osvrtom na problem zapošljavanja

<http://www.inmediaspolitika.hr/novost/851/grafiti-u-zagrebu-problem-ili-drustveno-naslijede>.

pristup ostvaren 25. rujna 2018.

Prilikom održavanja referenduma građana Republike Hrvatske u siječnju 2012. godine o izjašnjavanju o ulasku Hrvatske u Europsku uniju osvanuli su, u blizini biračkih mjesta, brojni grafiti antieuropskog sadržaja. Nešto više od trećine biračkog tijela RH bilo je u strahu od posljedica ulaska Hrvatske u Europsku uniju, bojeći se gubitka suvereniteta i nacionalnog identiteta.

Slika 22. Antieuropski grafit koji se sadržajem protivi ulasku Hrvatske u EU

<https://www.vecernji.hr/vijesti/split-ispisan-grafitima-protiv-eu-ne-srljajte-kao-guske-u-maglu-368607/galerija-18583?page=1>, pristup ostvaren 25. rujna 2018.

Nakon neobrazložene ostavke Ive Sanadera koju je iznenada dao na mjesto predsjednika Vlade Republike Hrvatske, anonimni Puljanin obratio se njemu i ostaloj javnosti putem poruke na zidu „Sanaderu pizdo opet si izdo“ te tako jasno poručio što misli o njemu i njegovoj iznenadnoj ostavci.

Slika 23. Grafit iz Pule upućen Sanaderu

<https://www.24sata.hr/news/pula-grafitom-rekao-sto-misli-o-bivsem-premijeru-125685>, pristup ostvaren 7. listopada 2018.

6.1.2. Međunarodni primjeri

Problem migranata i izbjeglica prisutan je u svijetu oduvijek. Jedan od najpoznatijih svjetskih grafitera poznat pod pseudonimom Banksy osvrnuo se na taj problem svojim djelom kojim prikazuje golube kao domicilno stanovništvo s transparentima upućenim lastavici, ptici selici, migrantu. Transparenti s porukama „Migranti nisu dobrodošli“ i „Vratite se u Afriku“ upućuju na odnos društva u Velikoj Britaniji prema migrantima.

Slika 24. Banksyjev grafit na temu migranata

<http://www.dailiedge.ie/banksy-racist-clacton-on-sea-1703048-Oct2014/>,

pristup ostvaren 25. rujna 2018.

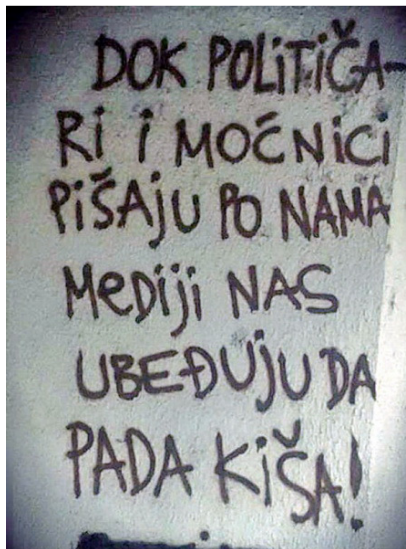
„Većina onih koji prosvjeduju, pljuju po društvenim mrežama, drže javne govore i pucaju u izbjeglice, u tom trenu u ruci ili džepu drži iPhone. Možda ne najnoviji model, ali neki od modela da. I ne pomišljaju na to da bi svijet izgledao mnogo drugačije da nije bilo sina jednog sirijskog imigranta. Njegovo je ime Steve Jobs, a njegov otac Abdulfattah "John" Jandali u Sjedinjene Američke Države stigao je 1954. godine iz Homsa u Sirij. Jobs je rođen godinu dana kasnije u San Franciscu od majke Amerikanke i oca Sirijca, koji je u to vrijeme bio student. Tjedan dana kasnije roditelji su ga dali na posvojenje, a usvojio ga je bračni par Jobs, koje je oduvijek smatrao svojim roditeljima. Unatoč tome, činjenica je da bi svijet izgledao drugačije bez ovog sina sirijskog imigranta.“²⁰

²⁰ Ba, G.: „Podsjetnik za sve ksenofobe: Steve Jobs bio je sin sirijskog imigranta“ Index.hr, preuzeto s <https://www.index.hr/magazin/clanak/Podsjetnik-za-sve-ksenofobe-Steve-Jobs-bio-je-sin-sirijskog-imigranta/840204.aspx> pristup ostvaren 7. listopada 2018.

Slika 25. Banksyev grafit koji prikazuje Steve Jobsa kao imigranta
<http://www.streetartbio.com/banksy?lightbox=dataItem-inw03tqv>,
pristup ostvaren 7. listopada 2018.

Autor grafita „Dok političari i moćnici pišaju po nama mediji nas ubeđuju da pada kiša!“ uvjeren je da mediji netočno izvještavaju o stvarnom stanju u društvu, da uljepšavaju političku situaciju i društvenu stvarnost, odlučio je svoje nezadovoljstvo s takvim stanjem izraziti ispisivanjem grafita te na taj način podijeliti s drugima svoje mišljenje o stanju u medijima.

Slika 26. Grafit na temu medija u službi vlasti
<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page50>,
pristup ostvaren 5. listopada 2018.

6.2. Glazbeni grafiti

Grafiti su kao jedan od četiriju elementa hip hop kulture usko povezanih s glazbom. Često možemo vidjeti na zidovima grafite vezane uz glazbenu tematiku, krenuvši od već spomenutog hip hopa, preko *punka* i *rocka* pa sve do *reggaea*, *soula*, i *bluesa*. Čest sadržaj grafita su nazivi glazbenih grupa, solo izvođača, kao i ispisi naziva pjesama i crteži simbola i znakova vezanih uz njih.

6.2.1. Hrvatski primjeri

Možda i najpoznatiji grafit u gradu Zagrebu je natpis „HENDRIX“, prema glazbeniku Jimmyju Hendrixu, na željezničkom mostu preko rijeke Save. Grafit je nastao sredinom 90-ih godina prošlog stoljeća kao djelo nepoznatih autora. Uklanjan je nekoliko puta, ali bi se opetovano vraćao na most. Natpis prisutan, s kraćim prekidima, preko trideset godina toliko se uvukao pod kožu stanovnika grada Zagreba da su 2015. godine pokrenuli inicijativu za preimenovanje Zelenog mosta u „Hendrixov most“.

Slika 27. Kultni grafit „Hendrix“ na željezničkom mostu „Sava – Zeleni most“

<http://www.nacional.hr/simbol-urbane-pop-kulture-zagreba-zeleni-most-postaje-hendrixov-most/>, pristup ostvaren 25. rujna 2018.

Osamdesetih godina prošlog stoljeća u vrijeme kada su Branimir "Johnny" Štulić i grupa Azra bili izrazito popularni na ovim prostorima često se moglo na fasadama zgrada naići na stilizirani natpis Azra.

Slika 28. *Grafit kultnogbenda Azra*

<http://www.037info.net!/stara/photo195-azra>, pristup ostvaren 25. rujna 2018.

Boris Sekulič, grafiter umjetničkog imena NEON 10 autor je velikog grafita u samom središtu Osijeka "Ti si mi u mislima..." s portretom Dine Dvornika jednog od najvećih hrvatskih pop glazbenika. Grafit visok četiri metra izradio je u spomen na prerano preminulog pjevača.

Slika 29. *Grafit u Osijeku povodom prerane smrti Dine Dvornika*

<http://www.osijek031.com/viewtopic.php?t=15198>,

pristup ostvaren 25. rujna 2018.

6.2.2. Međunarodni primjeri

Kao što smo već nekoliko puta naveli, grafiti su neodvojivi element hip hop kulture, pa se može i očekivati da ćemo naići na najveći broj grafita koji su usko vezani uz taj glazbeni izričaj.

Slika 30. Grafit na temu hip hopa

<http://408artlife.blogspot.com/2012/02/hip-hop-to-me-is.html#!/2012/02/hip-hop-to-me-is.html>, pristup ostvaren 25. rujna 2018.

Uz hip hop izričaj vrlo česta tema muzičkih grafita u svijetu je i *reggae* glazba. Najčešći motiv *reggae* grafita je najpoznatiji autor i izvođač *reggae* glazbe Bob Marley, kao i nazivi njegovih najpoznatijih pjesama poput „One love“ i „No woman no cry“. Uz te motive česti su i natpisi „Reggae“, „Jamaica“ i „Rasta“.

Slika 31. Grafit s likom Bob Marleya legendarnog reggae autora i izvođača

<http://cuva.info/bob-marley-rastafari-reggae-graffiti-inscription/bob-marley-rastafari-reggae-graffiti-inscription-unique-218-best-jamaican-beauty-bob-marley-images-on-pinterest/>, pristup ostvaren 25. rujna 2018.

Slika 32. Oslíkana fasada zgrade s portretima legendi rock i pop glazbe

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page108>,

pristup ostvaren 25. rujna 2018.

6.3. Grafiti vezani uz alkohol i opojna sredstva

Grafiti s prikazima konzumiranja alkohola i opojnih sredstava česta su tema grafitera. Razlog tome je taj što ih znatan dio grafitera i sam konzumira. Jedan od najčešćih motiva grafita iz ove kategorije je uz duhovite i samoironične dosjetke list kanabisa i joint.

6.3.1. Hrvatski primjeri

Slika 33. Duhovit grafit na temu opojnih sredstava

[WhatsApp](#) – vlastiti izvor pristup ostvaren 7. listopada 2018.

Slika 34. *Grafit u Zadru „Dima triba“*

<https://zadarplus.com/grafiti>, pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 35. *Grafit u Zadru „... meni dop“*

<https://zadarplus.com/grafiti>, pristup ostvaren 28. rujna 2018.

6.3.2. Međunarodni primjeri

Slika 36. *Grafit s likom jamajkanca s jointom i list kanabisa*

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page108>,

pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 37. Grafit na temu opojnih sredstava

<https://www.pinterest.com/pin/399201954445427847/>,

pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 38. Grafit s prikazom konzumiranja alkohola i opojnih sredstava

<http://cannabismoon.com/en/gallery/drawing/graffiti.html>,

pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 39. Grafit s natpisom „DRUGS“

<http://cannabismoon.com/en/gallery/drawing/graffiti.html>, pristup ostvaren 25. rujna 2018.

6.4. Grafiti vezani za ljubav i seks

Jedna od najranijih tema grafitiranja u povijesti čovječanstva je ljubav i seks. Od pamtivjeka su ljudi imali potrebu ugrebati u kamen, urezati na klupu u parku ili ispisati na zidu zgrade poruku voljenoj osobi ili obavjestiti javnost o nesretnoj ili neuzvraćenoj ljubavi.

6.4.1. Hrvatski primjeri

Slika 40. Grafit „U snovima si moj“ na temu neostvarene ljubavi

<https://www.facebook.com/teskigrafiti>, pristup ostvaren 1. listopada 2018

Slika 41. Ljubavni grafit „Budi moja zauvijek“

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page47>,

pristup ostvaren 1. listopada 2018.

Slika 42. „Ljubavni“ grafit s porukom trećoj strani

<https://www.facebook.com/teskigrafiti/photos/a.620123934841197/897047530482168/?type=3&theater>, pristup ostvaren 1. listopada 2018.

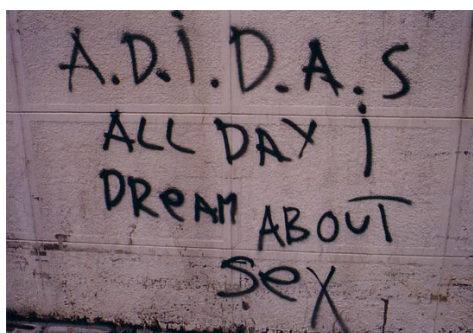
6.4.2. Međunarodni primjeri

Slika 43. Grafit „ME – YOU = SAD“

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page73>,

pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 44. Grafit s novim značenjem naziva proizvođača sportske opreme ADIDAS

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page106>,

pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 45. Grafit „Love is all you need“

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page73>,

pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 46. *Grafit s porukom voljenoj osobi „Dobar dan ljubavi moja“*

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page2>,

pristup ostvaren 4. listopada 2018.

6.5. Grafiti vezani uz nasilje

6.5.1. Hrvatski primjeri

Prijeteći grafit u kojem se prvoligaškom nogometnom sudcu Brunu Mariću prijete smrću osvanuo je u Daruvaru, mjestu gdje živi. Nakon što je predsjednik Nadzornog odbora NK Hajduka Ljubo Pavašević Visković, po završetku nogometne utakmice Hajduk-Dinamo u Splitu, verbalno napao sudca Brunu Marića, zbog dosuđenog jedanesterca za goste u sudačkoj nadoknadi prijeteće su se preselile i na zidove zgrada.

Slika 47. *Prijeteći grafit iz Daruvara*

[http://slobodnadalmacija.hr/Nogomet/tabid/84/articleType/ArticleView/articleId/147527/De](http://slobodnadalmacija.hr/Nogomet/tabid/84/articleType/ArticleView/articleId/147527/Default.aspx)

[fault.aspx](http://slobodnadalmacija.hr/Nogomet/tabid/84/articleType/ArticleView/articleId/147527/Default.aspx), pristup ostvaren 1. listopada 2018.

U Vinkovcima je nepoznati autor ispisao grafit na zidu zgrade upućen Oliveru Frliću, redatelju kazališne predstave „Naše nasilje i vaše nasilje“ za koju veći dio hrvatske javnosti smatra da na najvulgarniji način vrijeđa vjerske i nacionalne osjećaje hrvatskog naroda.

Slika 48. Grafit mržnje u Vinkovcima

<https://www.telegram.hr/politika-kriminal/sramotni-grafit-upucen-oliveru-frljicu-osvanuo-u-vinkovcima-intendant-hnk-a-je-ostro-reagirao-a-dotakao-se-i-karamarka/>,

pristup ostvaren 1. listopada 2018.

Zdravko Mamić, bivši sportski direktor nogometnog kluba Dinamo iz Zagreba vrlo je „popularna“ tema grafitera diljem Hrvatske. Razni pripadnici mnogih navijačkih skupina u Hrvatskoj smatraju ga direktno odgovornim za loše stanje u Hrvatskom nogometnom savezu i hrvatskom nogometu uopće. Grafiti mržnje upućeni Zdravku Mamiću mogu se pronaći u gotovo svakom kutku Hrvatske.

Slika 49. Grafit mržnje upućen Zdravku Mamiću u Zagrebu

<http://www.zagreb.info/aktualno/zg/zestoka-rasprava-o-svastici-bandic-a-sto-je-s-mamicu-cigane-odlazi-iz-svetinje/5322>, pristup ostvaren 1. listopada 2018.

Problem izbjeglica aktualan je danas u cijelom svijetu. U posljednje vrijeme, otkako se Hrvatska našla na koridoru kojim se izbjeglice kreću prema zapadnoj europskoj potrazi za boljim životom, izrazito je prisutan i kod nas. Hrvatska javnost različito percipira izbjegličku krizu. Dok kod jednog dijela hrvatskog društva izbjeglice nisu dobrodošle, drugi dio ih rado prihvaća pružajući im pomoć u njihovom proputovanju kroz Hrvatsku.

Slika 50. Grafit mržnje upućen izbjeglicama s lekturom i korekturomu Zadru

<https://www.antenazadar.hr/clanak/2015/10/zadarski-antifasisti-obavili-lekturu-i-korekturu-grafita-protiv-izbjeglica/>, pristup ostvaren 1. listopada 2018.

6.5.2. Međunarodni primjeri

Motivi oružja i nasilja prisutni su u grafitima, pogotovo u siromašnim gradskim četvrtima te na nemirnim i ratom obuhvaćenim svjetskim područjima.

Slika 51. Grafit s motivom oružja

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page12>, pristup ostvaren 1. listopada 2018.

6.6. Humoristični grafiti

Često autori grafita kroz svoja djela na duhovit način progovaraju o odnosima u društvu i vremenu u kojem se u tom trenutku nalazimo. Takvi grafiti su rado čitani i prepričavani u javnosti.

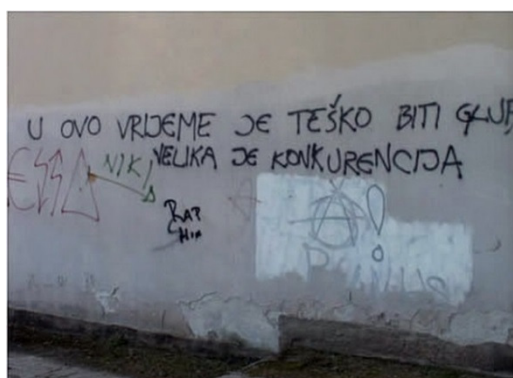
6.6.1. Hrvatski primjeri

Nepoznati autor grafita morao je podijeliti svoj kritički osvrt na glazbeni opus pjevačice Jelene Rozge sa svim stanovnicima naselja, a i šire, ispisivanjem grafita na zidu zgrade u Kajzerici u Zagrebu.

Slika 52. Grafit u Zagrebu sa šaljivim glazbenim osvrtom

<https://www.zagreb.info/aktualno/zg/grafit-koji-je-nasmijao-cijeli-zagreb-toliko-ga-je-nazivcirala-rozga-da-je-morao-zasarati-zid-foto/68233>, pristup ostvaren 1. listopada 2018.

Slika 53. Šaljiv natpis na zidu na temu stanja u društvu

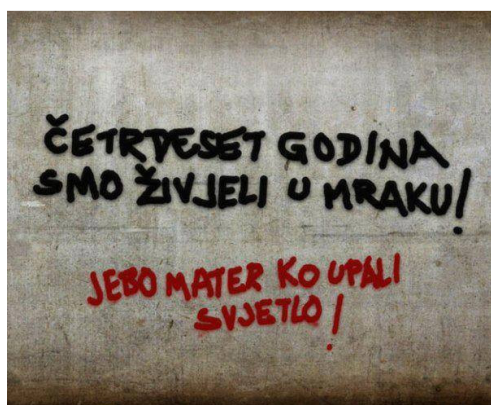
<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page18>,

pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 54. Grafit mržnje s duhovitim odgovorom

<https://www.vutra.org/threads/grafiti.11432/>, pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 55. Svjetonazorski grafit sa duhovitim komentarom

<https://www.vutra.org/threads/grafiti.11432/>, pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 56. Humoristični grafit „Bože daj mi znak“ na ogradi cestarskog poduzeća

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page59>,

pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 57. Grafit sa šaljivim dodatkom „Skinsi – takav si“

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page100>,

pristup ostvaren 4. listopada 2018.

6.6.2. Međunarodni primjeri

Slika 58. Teritorijalni grafit s duhovitom podukom

<http://www.barnorama.com/ovo-je-srbija-ne-budalo-ovo-je-posta/>,

pristup ostvaren 4. listopada 2018.

Slika 59. Grafit s duhovitom prepiskom

<https://matrixworldhr.files.wordpress.com/2013/06/zoka-peder.jpg>,

pristup ostvaren 4. listopada 2018.

Slika 60. *Grafit s dozom ironije i humora*

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page77>,

pristup ostvaren 4. listopada 2018.

Slika 61. *Banksyjev ironični grafit „I will not write on the walls“*

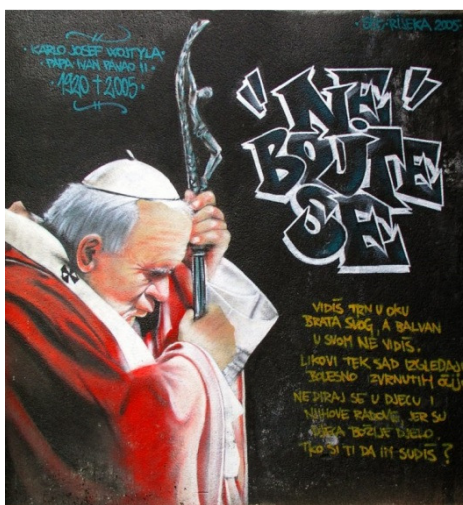
<https://www.pinterest.es/pin/147985537735556850/>,

pristup ostvaren 4. listopada 2018.

6.7. Religijski grafiti

6.7.1. Hrvatski primjeri

Zbog svog prijateljskog odnosa prema Hrvatskoj Papa Ivan Pavao II. bio je omiljen u hrvatskom narodu. Aktivno se zalagao za mir na ovdašnjim prostorima i za ostvarenje težnje hrvatskog naroda za samostalnom državom. U vrijeme svog pontifikata posjetio je Hrvatsku tri puta. Grafiti posvećeni njemu mogu se pronaći u svim krajevima Hrvatske.

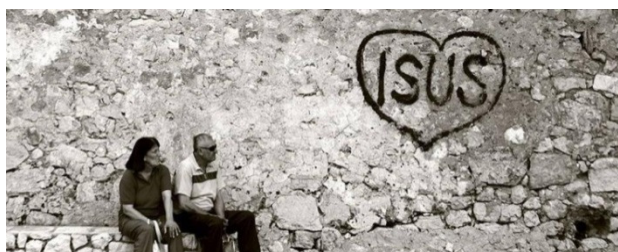

Slika 62. Religijski grafit u Rijeci posvećen Papi Ivanu Pavlu II

https://hr.wikipedia.org/wiki/Ivan_Pavao_II.#/media/File:Grafiti_rijeka_1208.jpg,

pristup ostvaren 4. listopada 2018.

Lik Isusa Krista, Blažene Djevice Marije i natpisi Isus ili Jesus najčešći su motivi grafita religijskog sadržaja u Hrvatskoj, kao i u ostalim državama s pretežito katoličkim stanovništvom.

Slika 63. Religijski grafit s natpisom „Isus“ u srcu u Splitu

<http://infozona.hr/news/trazi-se-prica-iza-grafita-isus/7397>,

pristup ostvaren 4. listopada 2018.

6.7.2. Međunarodni primjeri

Slika 64. Grafit s likom Isusa

<https://www.bitno.net/kultura/15-genijalnih-krscanskih-grafita-koje-morate-vidjeti/>,
pristup ostvaren 4. listopada 2018.

Slika 65. Religijski grafit na zgradi s likom Blažene Djevice Marije

<https://www.bitno.net/kultura/15-genijalnih-krscanskih-grafita-koje-morate-vidjeti/>,
pristup ostvaren 4. listopada 2018.

Slika 66. Religijski grafit na ulaznim vratima zgrade s likom Blažene Djevice Marije

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page43>,
pristup ostvaren 4. listopada 2018.

Grafiter Cambo, mladi francuski ulični umjetnik muslimanske vjeroispovjesti svojim uradkom „Coexist“ kojeg ispisuje diljem Pariza poziva velike svjetske religije na koegzistenciju, suživot.

Slika 67. Grafit u Parizu „Coexist“ s pozivom na suživot triju vjera

https://elpais.com/cultura/2015/03/04/actualidad/1425460167_352070.html,

pristup ostvaren 4. listopada 2018.

6.8. Sportsko-navijački grafiti

6.8.1. Hrvatski primjeri

Jedna od najzastupljenijih kategorija grafita je ona sportsko-navijačkog sadržaja. Na području Republike Hrvatske od grafita sportsko-navijačkog sadržaja količinom se ističu grafiti vezani uz nogomet te uz najpopularnije nogometne klubove Dinamo i Hajduk. Grafiti vezani uz ta dva kluba mogu se vidjeti skoro u svim krajevima Hrvatske. Ostali hrvatski nogometni klubovi, poput Osijeka, Rijeke ili Zadra pokriveni su navijačkim grafitima uglavnom na užem lokalnom području. Uz nazive klubova prevladavaju i nazivi navijačkih skupina koji ih podupiru. Članovi navijačkih skupina Bad Blue Boysa, Torcide, Armade, Kohorte, kao i ostalih navijačkih skupina, prilikom putovanja na utakmice svojih klubova u druge gradove, ostavljaju putem svoj trag ispisujući imena svojih klubova i navijačkih skupina po javnim površinama pritom šarajući grafite suparničkih skupina. Izuzetak predstavljaju grafiti koji daju podršku nacionalnoj nogometnoj selekciji koju podupiru sve navijačke skupine.

Slika 68. *Oslikan zid zgrade s legendarnom postavom Dinama '67.*

<https://sportnet.rtl.hr/sportnetklub/nogomet-1/umjetnicki-navijacki-grafiti-234013/>,
pristup ostvaren 4. listopada 2018.

Slika 69. *Grafit navijačke skupine Bad Blue Boys*

<http://croinfo.net/forum/index.php?topic=38.120>, pristup ostvaren 4. listopada 2018.

Slika 70. *Oslikan zid trafostanice s likom hrvatskog navijača*

<http://croinfo.net/forum/index.php?topic=38.120>, pristup ostvaren 4. listopada 2018.

Slika 71. Grafit u Splitu s prikazom grbova Hajduka i Torcida

<https://sites.google.com/site/hajduksplit1114/>,

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

Slika 72. Grafit u Osijeku navijačke skupine Kohorta

<http://fastfood-sesula.hr/wp-content/uploads/2017/01/grafit.jpg>,

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

Slika 73. Grafit u Rijeci s obilježima NK Rijeke i Armade

<https://sportnet.rtl.hr/sportnetklub/nogomet-1/umjetnicki-navijacki-grafiti-234013/2/>,

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

6.8.2. Međunarodni primjeri

Slika 74. Grafit u čast Lea Messia i FC Barcelone

<http://www.eurasiatimes.org/en/08/07/2016/messi-set-to-dodge-jail-over-tax-bust/>,

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

Slika 75. Grafit posvećen FC Real Madridu

<https://streetfuteiros.files.wordpress.com/2014/02/real-madrid-graffiti.jpg>,

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

Slika 76. Grafit u čast FC PSG i Neymara

<https://www.flickr.com/photos/thibaulthouspic/36519314166>,

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

6.9. Teritorijalni grafiti

6.9.1. Hrvatski primjeri

Od samih početaka grafitiranja, a pogotovo početkom ere ispisivanja suvremenih grafita, označavanje teritorija po urbanim sredinama, grafiterima je bila jedna od osnovnih djelatnosti. Tako, širom svijeta u raznim gradovima nailazimo na grafite s oznakama naziva kvartova, dijelova gradova i gradova u cijelosti.

Slika 77. Teritorijalni grafit „Zagreb“ u Zagrebu

<https://www.zagreb.info/ritam-grad/zg-dogadaji/upoznajte-povijest-kultnih-zagrebackih-grafita/110551>, pristup ostvaren 1.listopada2018.

Slika 78. Grafit s imenom grada Vinkovaca u Vinkovcima

<http://www.cibalia-vinkovci.com.hr/index.php/galerija-slika/grafiti?i=1>
pristup ostvaren 1.listopada2018.

Slika 79. Grafit u Osijeku „Ne dirajte nam ravnice“

http://www.osijek031.com/osijek.php?najava_id=30820, pristup ostvaren 1.listopada2018.

Slika 80. Teritorijalni i navijački grafit na trafostanici na ulazu u Dubravu

<https://www.zagreb.info/zagrebackim-ulicama/foto/pokazuju-ljubav-prema-dinamu-grafiti-bude-emocije-sjeni-ruznih-natpisa-foto/69646>, pristup ostvaren 1.listopada2018.

Slika 81. Teritorijalni grafit s imenom kvarta u Dugavama

<https://www.flickr.com/photos/badblueboys/4619342429/in/album-72157623965192171/>,

pristup ostvaren 1.listopada 2018.

Nerijetki su grafiti s teritorijalnim pretenzijama prema određenim područjima druge države kao što je grafit „Istria Italia“.

Slika 82. Slika prikazuje grafit u Istri s teritorijalnom pretenzijom prema Istri

<http://arhiva.dalje.com/hr-hrvatska/istarski-branitelji--kajina-treba-bit-sram/171343>

pristup ostvaren 1.listopada 2018.

6.9.2. Međunarodni primjeri

Slika 83. Grafit u Bronxu teritorijalne tematike

<https://www.hotnewhiphop.com/hip-hop-art-campus-to-open-in-the-bronx-news.8813.html>,

pristup ostvaren 25. rujna 2018.

Slika 84. Teritorijalni grafit u Brooklynu

[http://ourbksocial.com/wp-content/uploads/2016/03/New-York-Photo-Postcard-I-Love-](http://ourbksocial.com/wp-content/uploads/2016/03/New-York-Photo-Postcard-I-Love-Brooklyn-Graffiti-Picture.jpg)

[Brooklyn-Graffiti-Picture.jpg](http://ourbksocial.com/wp-content/uploads/2016/03/New-York-Photo-Postcard-I-Love-Brooklyn-Graffiti-Picture.jpg), pristup ostvaren 25. rujna 2018.

Slika 85. Grafit „New York City“ u New Yorku

<http://www.graffitipedia.net/2016/10/15/graffiti-new-york-graffiti-alphabet-murals/>,

pristup ostvaren 25. rujna 2018.

6.10. Ostali grafiti

6.10.1. Hrvatski primjeri

Grafit „Došao sam ostaviti trag“ odaje suštinu rada svih grafitera.

Slika 86. Grafit „Došao sam ostaviti trag“ ispisan markerom

<http://srednjoskolci.studentski.hr/zanimljivosti/ulice-zagreba-propricale>,

pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Osim tekstualnih i klasičnih slikovnih grafita nailazimo i na intervencije u prostoru, kao što je to vidljivo na slici 87. gdje je autor grafita markerom „spojio“ dva elektro ormarića u zagrljaj.

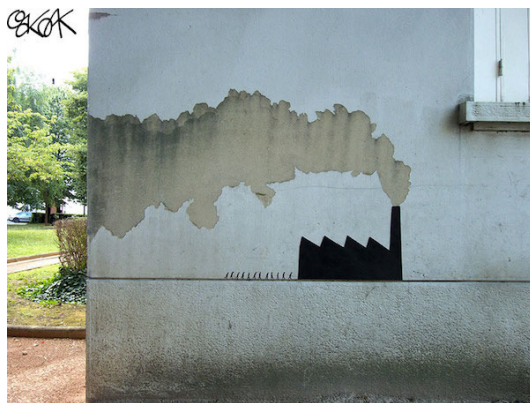

Slika 87. Dva elektro ormarića u zagrljaju

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page2>,

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

Na slici 88. vidimo kako se autor grafita poigrao s otpalom žbukom na fasadi zgrade koja ga je podsjetila na dim iz dimljaka te je intervenirao ukompiravši tvornicu kako bi dobio cjelovitu sliku.

Slika 88. Simbol tvornice s oblakom dima od otpale žbuke

[https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page36,](https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page36)

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

6.10.2. Međunarodni primjeri

Osim potrebe za ostavljanjem traga u prostoru i vremenu, grafiteri svojim djelima iskazuju jasnu želju za promjenom postojećeg stanja društvene svijesti. Tako Banksy preko prosjaka u svom djelu poručuje „Zadržite svoje kovanice – želim promjene“

Slika 89. Banksyjev grafit s porukom „Keep your coins – I WANT CHANGE“

[http://www.streetartbio.com/banksy?lightbox=image22ge/,](http://www.streetartbio.com/banksy?lightbox=image22ge/)

pristup ostvaren 7. listopada 2018.

Posebno su zanimljivi i atraktivni grafiti koje su njihovi autori ukomponirali u okolinu iskoristivši je za nadogradnju i cjelovitu sliku grafita.

Slika 90. *Grafit ukomponiran u okoliš*

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page34>,

pristup ostvaren 25. rujna 2018.

Slika 91. *Grafit s oslikanim licem čovjeka i kosom od krošnje stabla u pozadini*

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page105>,

pristup ostvaren 25. rujna 2018.

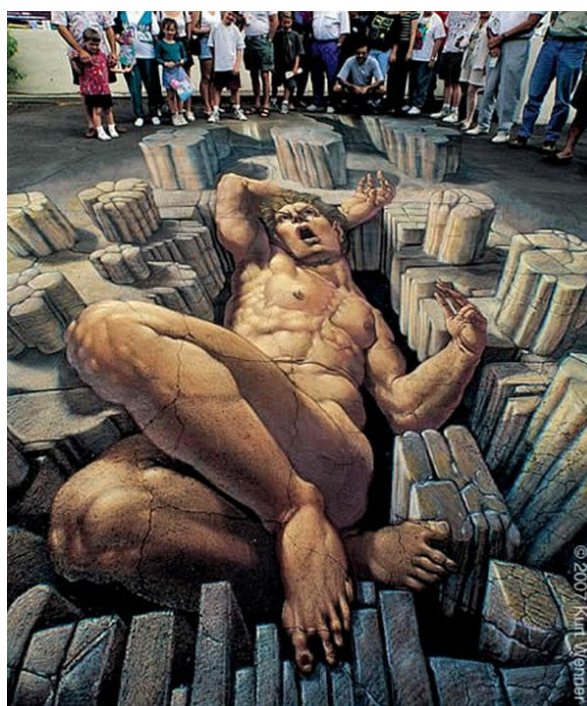
Možda i vizualno najfascinantniji među grafitima su trodimenzionalni (3-D) grafiti.

Slika 92. 3-D grafit zvonika na pločniku

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page36>,

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

Slika 93. 3-D grafit s antičkim motivom

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page36>,

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

7. VRSTE GRAFITA

Po svojoj složenosti i stilu razlikujemo nekoliko vrsta, odnosno nivoa u crtanju grafita. To su *tag*, *throw-up*, *bomb*, *piece*, *wildstyle*, *burner* i *mural*. Najčešće iscrtavani i najpopularniji su *tagovi*, *bombs* i *pieces*.

7.1. Tag

Tag je osnovna vrsta grafita koji predstavlja stilizirani potpis grafitera. Pojava suvremenih grafita započela je *tagom*. Kao što smo već spomenuli, sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, mladi ljudi počeli su, uglavnom markerima, ostavljati po javnim površinama svoje potpise - *tagove*, označavajući time „bio sam ovdje“. U početku su to bili vrlo jednostavni potpisi ravnih linija, poput „TAKI 183“, no kasnije su autori grafita razvili složenije stilove slova. Svaki grafiter početnik kreće na svoj „umjetnički“ put ispisivanjem svog potpisa po javnim površinama, ostavljajući time svoj trag u prostoru, svoj *tag*.

Slika 94. *Tag jednog od prvih suvremenih grafitera TAKI 183*

http://medicospoetas.blogspot.com/2011/11/historia-de-graffiti_15.html,

pristup ostvaren 28. rujna 2018.

Slika 95. *Stilizirani potpis grafitera - tag*

[https://www.whatsgoodofficial.com/blog-1/2016/12/8/the-evolution-of-street-art-tags-and-](https://www.whatsgoodofficial.com/blog-1/2016/12/8/the-evolution-of-street-art-tags-and-bombing)

[bombing](https://www.whatsgoodofficial.com/blog-1/2016/12/8/the-evolution-of-street-art-tags-and-bombing), pristup ostvaren 28. rujna 2018.

7.2. Throw up

Throw up je nešto složeniji *tag*. Sastoji se uglavnom od dvije boje i to, jedna boja za vanjske crte i druga boja za ispunu. Izrada *throw up* grafita ne zahtjeva puno vremena. Karakteristično za ovaj stil je to što su slova često pisana u stilu mjehurića.

Slika 96. *Primjer throw up grafita*

<http://wildstyle-artist.blogspot.com/2010/07/graffiti-throw-up-style.html>,

pristup ostvaren 7. listopada 2018.

7.3. Bombs

Bomb, odnosno bomba je brzo nacrtan grafit u kojem se koriste velika jednostavna slova kako bi se grafitom zauzela što veća površina i kako bi bio izrađen u što kraćem vremenu. Izvodi se u dvije boje, tj. ispunu u jednoj boji i obrub u drugoj boji. Uglavnom se za ispunu koriste bijela ili srebrna boja.

Slika 97. *Primjer grafita - bomb*

http://www.melbournegraffiti.com/photos/bombs/images/DSC07444_jpg.jpg,

pristup ostvaren 7. listopada 2018.

7.4. Pieces

Piece je skraćeno od *masterpiece* (remek djelo). Predstavlja veliki grafit napravljen u puno boja čija izrada zahtjeva puno vremena, pa ga je vrlo teško ilegalno izraditi. Kad grafiter nacrtá *piece* na zahtjevnoj lokaciji, tj. na vrlo frekventnom i uočljivom mjestu, zadobiva puno poštovanja od strane drugih grafitera. *Piece* je grafit koji zahtjeva talent i jako puno iskustva. Radi se puno duže od bombe i *throw-up* grafita. Ima puno boja, prijelaza, sjena i trodimenzionalnih efekata. *Piece* je isto tako i drugi naziv za grafit.

Slika 98. Grafit– piece (masterpiece)

<https://www.behance.net/gallery/19716961/Graffiti-Pieces-2D-3D>,

pristup ostvaren 7. listopada 2018.

7.5. Wildstyle

Wildstyle je poseban stil crtanja grafita. Predstavlja izuzetno složen, stiliziran oblik crtanja u kojem se koriste strelice, šiljci, krivulje i razni drugi elementi, pa je iz tog razloga i teško čitljiv. *Wildstyle* grafiti smatraju se jednim od najsloženijih oblika grafita.

Slika 99. Primjer grafita- wildstyle

<http://graffsociety.com/Toturials/How-to-Graffiti-Wildstyle.html#.W7syHPloTcs/>,

pristup ostvaren 7. listopada 2018

7.6. Burner

Burner je najviši stupanj crtanja grafita. To je grafit jarkih boja koji je toliko „živ“ da izgleda kao da gori na zidu. Za izradu ovakvog grafita potrebno je više od četiri sata rada.

Slika 100. *Primjer grafita - burner*

https://graffitiartsmcc.files.wordpress.com/2014/02/sirum_graffiti-wall-art_66.jpg,
pristup ostvaren 7. listopada 2018.

7.7. Murali

Murali su slikovni grafiti uglavnom bez ili s vrlo malo teksta. Oni su razlog zašto grafite smatramo uličnom umjetnosti.

Slika 101. *Mural španjolskog street art dua Pichi & Avo*

<https://www.thisiscolossal.com/2015/03/murals-of-greek-gods-rendered-against-the-backdrop-of-graffiti-by-pichi-avo/>, pristup ostvaren 7. listopada 2018.

Slika 102. 3-D mural na fasadi kuće

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page35>,

pristup ostvaren 7. listopada 2018.

Slika 103. 3-D grafit na trgu

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page36>,

pristup ostvaren 7. listopada 2018.

8. TEHNIKA CRTANJA, OPREMA I PRIBOR

„Osnovna tehnika crtanja grafita je sprej tehnika. Za crtanje se mogu koristiti i lakovi za auto, ali su puno kvalitetniji profesionalni sprejevi koji se i proizvode isključivo za crtanje. Danas su najpopularniji i najkvalitetniji sprejevi marke "Montana". Postoje i različite vrste kapica koje se koriste kako bi se postigao željeni pritisak i debljina linije.“²¹

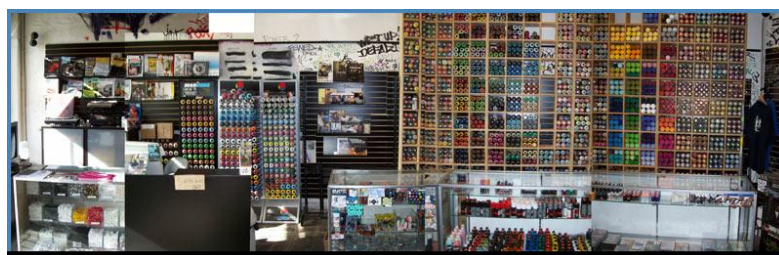

Slika 104. *Oprema i pribor za crtanje grafita*

<https://www.molotow.com/anwendungen/dosen-anwendungen/premium/>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Izrada grafita je skup hobi. Proizvođača sprejeva ima jako puno, oni kvalitetniji su Molotow, Montana, Belton, SparVar i Dupli. Cijene kvalitetnijih sprejeva za crtanje kreću se otprilike oko 100 kuna za 400 ml boje, mada se mogu pronaći i oni slabije kvalitete za otprilike 20-tak kuna. Ako uzmemo u obzir da za prosječan grafit treba barem dvije do tri boje i bar tri limenke od svake boje, izrada grafita poprilično košta. Postoje specijalizirane trgovine za prodaju grafiterske opreme i pribora, a moguće ju je naručiti i preko interneta.

Slika 105. *Specijalizirana trgovina opreme i pribora za grafitere*

<http://www.enovine.net/zanimljivosti/i28/08iv03/08iv0324zan/oprem.htm>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

²¹ Enovine.net, Grafiti, preuzeto s <http://www.enovine.net/zanimljivosti/i28/08iv03/08iv0324zan/oprem.htm> pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Slika 106. Sprej graffiti MOLOTOW™ UFA Chalk 400 ml / Violet

<https://www.slikarskipribor.hr/slikarski-pribor/eshop/48-1-Hobby-boje/185-2-Boje-u-spreju-i-akril-markeri/5/2226-Sprej-graffiti-MOLOTOW-UFA-Chalk-400-ml-Violet/8090039>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

ARTIKEL	PREIS
 ONE4ALL™ SPRAY BASIC PACK 2 <i>Art-Nr.: 200422</i>	49,75 €

Slika 107. Setsprayeva ONE4ALL SPRAY BASIC PACK 2 MOLOTOW™

<https://molotow.at/checkout/cart/>, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

„Uz boju, potrebna je i skica onog što se crta - osim ako se ne radi freestyle ili ide u bombanje. Sketch može biti u boji ili samo sa izvučenim outline-om, odnosno glavnim crtama piece-a. korisne su i fotografije vlastitih i tuđjih (ne za kopiranje, već za učenje) piece-ova prilikom izrade sketch-eva. Tek sad ide se na zid. Prvo se crta (npr svijetlom bojom ili vrlo rijetko kredom) grube linije piece-a. zatim se radi pozadina, likovi i ostalo i sve se ispunjava bojom. zatim slijedi finiš, odnosno ukrasi, prijelazi i slično. finale svega je završni outline (naravno kod piece-ova koji ga imaju). tu je mirna ruka zlata vrijedna. Dobra tehnika, naravno, stječe se stalnim radom. Što više piece-ova, to bolja tehnika. dobra tehnika znači dobro ukomponirane boje, dobro izveden finiš, izostanak dripova. Dobra tehnika ne čini piece dobrim, tu je bitan stil i "osobni dodir" writer-a. Nasuprot tome, dobar piece nikad nije tehnički los.“²²

²² blog.dnevnik.hr, TUCK&ZONE&CRIME, JOŠ NEŠTO O GRAFITIMA, preuzeto s <https://blog.dnevnik.hr/bombtheworld/2008/12/1625655760/jos-desto-o-graffitima.html>, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

9. RJEČNIK GRAFITERA

Grafiteri unutar vlastitog grafiterskog stvaralačkog kruga upotrebljavaju određene termine, fraze i izraze u međusobnoj komunikaciji. Zato, kako bi vam približili njihov svijet donosimo svojevrсни rječnik grafitera:

- „* **Piece** - Od eng. 'Masterpiece'. Velika šarena slika za koju treba puno vremena da bi se nacrtala, kad je na teškoj (vidljivoj, prometnoj...) lokaciji, writer će zaraditi više poštovanja, drugi izraz za 'Grafit' Piece
- * **Bite** - krađa ili kopiranje drugog grafita, skice, taga itd. (česta pojava kod toyeva)
- * **Going over**-svojim grafitom ili tagom preći preko tuđeg grafita
- * **Drip** - curenje boje za vrijeme crtanja, česta pojava kod fat capova
- * **Cap** - kapice za spray-eve (skinny, fat, smooth, bubble...)
- * **Fat cap** - kapica koja ostavlja široki trag boje, većinom služi za tagove, bojanje što većih površina u što kraćem vremenu
- * **Skinny cap**-kapica koja ostavlja uski trag boje, većinom služi za crtanje i bojanje detaljana grafitu
- * **Tag** - potpis writera, većinom se radi sprayem i markerom
- * **Writer** - osoba koja crta grafite
- * **Toy** - početnik što se tiče crtanja grafita, često sklon bajtanju
- * **King** - osoba koja je postigla nešto vrlo veliko, najbolji među writerima
- * **Character** - lik, odnosno lica ljudi, životinja, jednostavno - karakteri
- * **Def** - nešto jako dobro
- * **Sticker** - naljepnica, u većini slučajeva je to writerov tag ili neki logo, može se nazivati još i Sticky
- * **Blackbook** -knjiga gdje se crtaju skice grafita, može se još zvati i Piecebook
- * **Burner** - piece koji rastura, većinom je napravljen kao wildstyle ili 3D
- * **Sketch** - skica grafita
- * **Wildstyle** - teško čitljiv stil crtanja, samo za najbolje writere
- * **Freestyle** - grafit nacrtan iz glave, dakle bez skice
- * **Bomb** - brzo nacrtan grafit, koristi se kad se želi napraviti puno pieceova u kratkom vremenu

- * **Bombing**- crtanje po svakakvim površinama, najčešće se crtaju throw-upovi i tagovi
- * **Buffing** - uklanjanje taga ili pieca
- * **Heavens** - piecovi koji se nalaze na visokim zgradama, krovovima i drugim teško dostupnim mjestima, radeci ih writeri cesto padaju i poginu te odlaze raj (raj-heaven)
- * **Top to bottom** - piece koji prekriva vlak od vrha do dna
- * **Back to back** - piece koji prekriva zid od kraja do kraja
- * **Slash** - taganje ili jednostavno šaranje preko grafita, smatra se velikom uvredom
- * **Crew** - skupina writera koji imaju zajednički tag i logo, ima još naziva kao štosu: Kru, Cru, Team, Squad, Krew (naravno posve jednakoga su značenja)
- * **Insides** - grafiti ili tagovi unutar vlakova, tamvaja ili autobusa i dr.
- * **Scratching** - izrezbarivanje tagova ili grafita, većinom na drvenim površinama
- * **Training** - crtanje piecova po vlakovima
- * **Stencil** - šablona
- * **Outline** - glavna crta na grafitu, linija koja obrubljuje slova
- * **Cans, Doze**-sprayevi
- * **Space Invaders**-tehnika razrađivanja loga ili nekog manjeg crteža na podlozi na koju se lijepe komadići pločica
- * **Window down**-grafiti samo do početka prozora na vlakovima (ne prelaze prozor)
- * **Window down whole car**-grafit do početka prozora ali po cijeloj dužini vagona
- * **Top the bottom whole car**-sve isto kao i top to bottom, ali po cijeloj dužini vagona
- * **Top the bottom whole car with Character**-cijeli vagon od dolje do vrha, po cijeloj dužini vlaka s jednim ili više likova (pogledaj što znaci Character)
- * **All City** - writer prisutan u svim djelovima grada
- * **Throw-up** - treba puno manje vremena za nacrtati, uglavnom se sastoji od outlinea (vanjske crte) i jedne boje kao layer (popunjenje...), writeri ih crtaju jer za jedan throw-up nije potrebno puno vremena pa ih može puno nacrtat (često se još zovu silveri jer je glavna boja srebrna u kombinaciji sa crnom, plavom ili nekom drugom bojom)
- * **Scratchitti** -grafit ili tag urezbaren u staklo, drvo, metal i sl. urezbariti se može ključem, nožem i ostalim oštrim predmetima
- * **Roof tops** -graffiti na vrhovima zgrada

- * **Bench** - mjesto gdje se writeri okupljaju
- * **Produkcija**-zahtijevan oblik suradnje više writera na istoj površini, imaju slične boje istu pozadinu i istu tematiku
- * **Backjumps**-mjesto za zaskakivnje vlakova, taging ili bombing
- * **End to end**-grafit preko cijelog vlaka²³

10. AUTORI GRAFITA

Što mlade ljude nagoni da se počnu baviti crtanjem grafita? Odgovor se nazire iz intervjuja najistaknutijih umjetnika grafiterske scene, oni jednostavno vole crtati. Tu ne mislimo na one koji iz dosade šaraju zidove, ispisuju tagove ili poruke različitih sadržaja, to može svatko. Za izradu slikovnih grafita mora se imati talenta. Velik broj najpoznatijih hrvatskih i svjetskih grafitera pohađao je škole grafičkog ili likovnog usmjerenja. Grafiteri početnici vještinu stječu radeći i učeći uz iskusne crtače koji im dođu kao mentori. Treba proći puno vremena kako bi naučili tehnike izrade grafita i kako bi ih usavršili. Učeći od iskusnijih grafitera uz usvajanje njihovih stilova razvijaju i svoj vlastiti stil, koji krasi svakog pojedinog crtača. Iskusniji grafiteri po korištenju boja i linija u grafitu mogu razlikovati djela pojedinih grafitera.

10.1. Autori grafita u Hrvatskoj

U Hrvatskoj kao i u drugim zemljama, postoji grafiterska scena. Iako grafiti u Hrvatskoj od samih početaka grafitiranja nisu bili prihvaćeni kao oblik umjetnosti, nego su nailazili na osudu većeg dijela javnosti, predstavnici grafiterske scene prihvatili su ovaj oblik izražavanja jer im je nudio slobodu i kreativnost u izražavanju. U Hrvatskoj, uz neizbježne *tagove*, prevladavaju tekstualni grafiti koji nastaju kao odraz bunta i kao oblik kritike stanja u društvu. Potom slijede navijački grafiti kojima se iskazuje pripadnost određenom klubu, zatim grafiti koji ističu razne političke opcije i njihovi simboli, te ljubavni grafiti koji slave ljubav ili oplakuju nesretne veze. Pisanjem i crtanjem po javnim površinama nepoznati autori nude svoj vlastiti komentar na aktualna društvena zbivanja, na probleme koji ih zaokupljaju. Malo je

²³Blog TUCK&ZONE&CRIME, *DAKLE HTIO BI "PISATI" PO ZIDOVIMA*, dnevnik.hr, preuzeto s <https://blog.dnevnik.hr/bombtheworld/2008/11/1625630307/dakle-htio-bi-pisati-po-zidovima.html?page=blog&id=1625630307&subpage=0&subdomain=bombtheworld> pristup ostvaren 7 listopada 2018.

kreativnih grafita koje imaju umjetničku vrijednost. No, takvih grafita ipak ih ima, a za njih su jedni od najzaslužnijih ulični umjetnici: Slaven Kosanović Lunar, Lonac, Krešimir Budan 2Fast, Chez186, Modul 8, Oko i Nia.

10.1.1. Slaven Kosanović Lunar

Slaven Kosanović Lunar, grafiter je rođen 1975. godine u Zagrebu, studirao je na Grafičkom fakultetu, jedan je od prvih hrvatskih umjetnika grafita. Izradu svojih grafita započeo je početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Njegovi radovi nalaze se diljem svijeta i krasi prostore gradova kao što su Amsterdam, Auckland, Berlin, Havana, Lisabon, London, New York, Oslo, Pariz, Seoul, Sydney, Tokio i mnogih drugih. Poznat je po motivima mačaka koje koristi u svojim radovima.

„Grafitersko su mu platno bili - vlakovi, klavir, zidovi tvrtki te škola, sportskih dvorana, kuhinja, kupaonica i dnevnih boravaka. Grafiti su za mene jedan od načina izražavanja. *Ja to ne bih samo definirao kao grafite nego generalno volim za sebe reć da jednostavno volim crtati. Crtao sam odmalena. Meni je to jednostavno crtanje i na neki način ostajanje iskren sam sebi*, objašnjava Lunar dodajući kako *čovjek treba što god da radi, raditi sa ljubavlju ili se ostaviti toga*. I sve dok se vodimo tom filozofijom, sprej će biti poželjan umjetnički rekvizit. A grafiteri poput Lunara koji ga upotrebljavaju da ožive sivilo ulica i prostora ili monotoniju predmeta - bit će umjetnici.“²⁴

Slika 108. Slaven Kosanović Lunar u izradi grafita

<https://www.hrt.hr/278679/magazin/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam-25>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

²⁴ „Grafiti - umjetnost ili vandalizam?“, hrt.hr, HRT Magazin, preuzeto s <https://www.hrt.hr/278679/magazin/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam-25> pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Slika 109. *Grafit Slavena Kosanovića Lunara*

<https://www.hrt.hr/278679/magazin/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam-25>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Slika 110. *Oslikan klavir prepoznatljivim motivom mačke*

<https://www.hrt.hr/278679/magazin/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam-25>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

10.1.2. Lonac

Lonac je grafiter iz Zagreba, koji se grafitima počeo baviti još u osnovnoj školi devedesetih godina prošlog stoljeća na Trešnjevci gdje je i dobio nadimak Lonac (od prezimena Lončarević). Diplomirao je grafiku na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu i jedan je od najistaknutijih umjetnika domaće grafiterske scene, iako za sebe kaže da se ne bavi grafitima nego da samo slika po zidu. Osim u Hrvatskoj, oslikavao je zidove svojim djelima po Europi i u Americi.

Domaćoj i široj internetskoj javnosti postao je poznat početkom 2016. godine izradom murala u Zagrebu „Heartbeats“. Nacrtao je šest srca sprejem, jedno preko drugog, u šest slojeva i na računalu spojio šest fotografija srca u animirani *gif* koji prikazuje pumpajuće srce.

Ubrzo nakon što je Lonac taj gif postavio na svoj *Facebook*, postao je viralan i proširio se mnogim internetskim portalima specijaliziranim za umjetnost, a objavljen je i na Instagramu. Svi su bili oduševljeni izuzetnom preciznoću, detaljnim prikazom srca i svih njegovih i najsitnijih dijelova. Srdinom iste godine, njegovo drugo djelomural "*Off You Go*", kojeg je oslikao na zgradi u Sisku, našlo se na 4. mjestu top 10 svjetskih radova ulične umjetnosti za srpanj i kolovoz, po izboru *Street Art Newsa*, portala koji prati svjetsku grafitersku scenu. Mural prikazuje puštanje kukca na slobodu koji je prethodno bio ulovljen u staklenku.

Slika 111. *Grafiter Lonac i njegov mural u West Palm Beachu*

<https://www.jutarnji.hr/kultura/art/americki-grafiti-hrvatskog-umjetnika-kad-slikas-na-ulici-dio-si-grad-a-ne-komad-namjestaja-u-auteljeu/5516475/>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Slika 112. *Mural „Heartbeats“ u Zagrebu*

<https://www.jutarnji.hr/kultura/art/americki-grafiti-hrvatskog-umjetnika-kad-slikas-na-ulici-dio-si-grad-a-ne-komad-namjestaja-u-auteljeu/5516475/>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Slika 113. Mural "Off You Go" u Sisku koji je izabran u svjetski top 10 https://streetartnews.net/wp-content/uploads/2016/07/lonac_sisak1.jpg, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

10.1.3. Krešimir Buden 2Fast

„Krešimir Buden rođen je 1974. u Zagrebu gdje se nakon završene Škole za primijenjenu umjetnost i dizajn profesionalno bavi grafičkim dizajnom, izradom ilustracija i srodnim vizualnim komunikacijskim tehnikama. Istodobno zadnjih 18 godina profesionalno dizajnira i osmišljava reklamne kampanje, ambalaže, plakate i ostale promotivne grafičke materijale.“²⁵

„Od 1990. godine bavi se grafitima i jedan je od osnivača hrvatske grafiti scene. Dugogodišnju želju prenošenja grafita u trodimenzionalne skulpture uspješno radi zadnjih nekoliko godina, a široj javnosti najpoznatiji je kao autor prvog 3D grafita u Hrvatskoj, kojim je Krešimir Buden na inovativan način obilježio prvih 20 godina na zagrebačkoj grafiti sceni. Prva 3D grafiti instalacija postavljena je na zid grafita u Branimirovoj ulici, a rađena je za

²⁵ „Krešimir Buden–2Fast pojačanje u Unex Grupi“, Poslovni savjetnik.com, preuzeto s <http://www.poslovni-savjetnik.com/blogovi/kresimir-buden-2fast-pojacanje-u-unex-grupi> pristup ostvaren 10. listopada 2018.

javni natječaj oslikavanja ulice u sklopu Muzeja urbane umjetnosti u Zagrebu. Ovaj grafit izlazi iz poznate forme grafita jer instalacija izlazi iz zida i igrom svjetla i sjene tvori dosad neviđeni grafit koji i dalje koristi zid kao medij prenošenja poruka.“²⁶

Slika 114. *Krešimir Buden - 2Fast i njegov 3-D grafit na zidu u Branimirovoj ulici*

https://streetartnews.net/wp-content/uploads/2016/07/lonac_sisak1.jpg,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

10.1.4. Filip Mrvelj

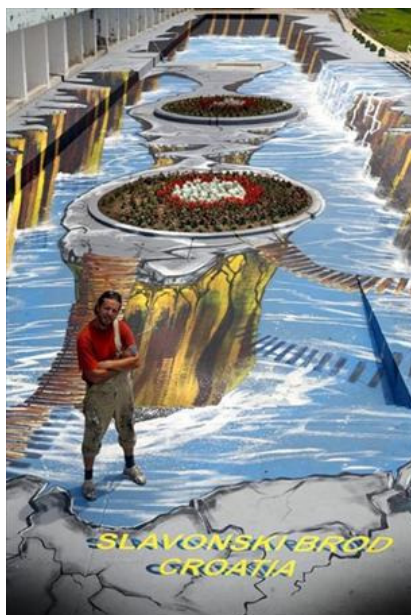
„Filip Mrvelj iz Slavenskog Broda vjerojatno je jedini umjetnik u Hrvatskoj koji se bavi 3D anamorfnom umjetnošću. Ovu vrstu umjetnosti koja je zadnjih godina sve popularnija širom svijeta Filip je prvi put počeo predstavljati široj javnosti 2010. godine. Specifičnost ove tehnike je u tome da stvara 3D efekt kod posjetitelja kad se slika gleda iz točno određenog kuta i kroz objektiv fotoaparata, kamere ili mobitela.“²⁷

„Njegovi radovi nastaju i na otvorenom i u zatvorenom prostoru, iako više voli raditi vani gdje je lakše integrirati sliku u okruženje. Njegove su slike nastajale širom svijeta, a bio je i prvi 3D umjetnik koji je takvu sliku naslikao na Cipru, u sklopu jednog festivala. Do sad

²⁶ Isto 25

²⁷ Kocijan, Ivana: „*Filip Mrvelj: Hrvatski majstor uličnih art iluzija*“, Novi list.hr, preuzeto s http://www.novolist.hr/Scena/Filip-Mrvelj-Hrvatski-majstor-ulicnih-art-iluzija?meta_refresh=true, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

je svoje radove predstavljao i u Njemačkoj, Nizozemskoj, BiH, Rumunjskoj, Austriji, Švicarskoj, Tajlandu i u Kataru.²⁸

Slika 115. Filip Mrvelj i njegov mural u Slavonskom Brodu

<https://slobodnadalmacija.hr/scena/mozaik/clanak/id/136971/filip-mrvelj-naslikao-najvecu-3d-sliku-na-svijetu-potrosio-500-litara-boje-fotogalerija>, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Slika 116. 3-D mural Filipa Mrvelja na zidu kuće u Buzetu

<http://www.ebrod.net/slavonski-brod/clanak/interview-filip-mrvelj-4418.html>, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

²⁸ Isto 27.

10.2. Međunarodni autori grafita

10.2.1. Jean-Michel Basquiat

Jean-Michel Basquiat rođen je 1960. godine u New Yorku. Još od malena je pokazivao izuzetan talent za crtanje. Slavu je stekao već u tinejdžerskim danima, kao jedan od najuspješnijih umjetnika svoje generacije. Umro je na vrhuncu slave od prevelike doze heroina u 27. godini života. Njegova rana smrt svrstala ga je među zvijezde.

„Na tom je putu prošao faze od istinski uličnog umjetnika koji ostavlja tekstove na njujorškim fasadama i pritom ih potpisuje kao SAMO© (u značenju Same Old Shit), do umjetnika iz blještavog svijeta galerija, samostalnih izložbi i dobre zarade. Zanimljivo je da nikad nije 'bombardirao' vlakove. Isprva je 'operirao' isključivo po gradskim ulicama, sve do prve javne izložbe 1980. nazvane Times Square Show. Tom izložbom postaje poznat širokoj javnosti, a 1981. Andy Warhol prima ga u svoj Factory. Nakon tog velikog uspjeha, Basquiat se posvetio isključivo slikanju, iako mu slikarstvo uvijek ostaje vezano uz grafite.“²⁹

Porijeklo Jean-Michel Basquiata imalo je velik utjecaj na njegov rad. Otac mu je bio imigrant s Haitija, a majka amerikanka portorikanskog porijekla. U svojim je kolažima kombinirao grafite i afro-karibske elemente (kosti, lubanje, strelice ...), što je njegov stil stvaranja učinilo jedinstvenim na grafiterskoj sceni.

Slika 117. Jean-Michel Basquiat i njegov grafit

<https://artlitr.com/jean-michel-basquiat-6-interesting-facts/>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

²⁹„Budi sretan dok si živ jer dugo ćeš biti mrtav“, „Graffiti“, Dnevnik.hr, Blog preuzeto s <https://blog.dnevnik.hr/antinelaj/2006/03/1620787678/graffiti.2.html> pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Slika 118. *Jean-Michel Basquiatov grafit*

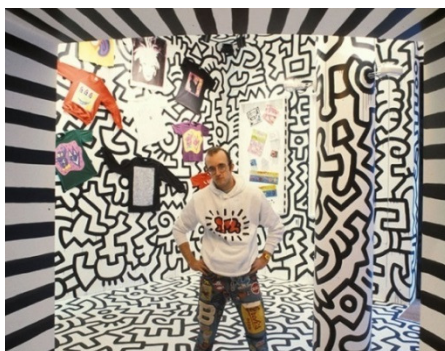
<https://artlitr.com/jean-michel-basquiat-6-interesting-facts/>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

10.2.2. Keith Haring

Keith Haring rođen je 1958. godine u Readingu, Pennsylvania. Ljubav prema crtanju razvio je u vrlo ranoj dobi. Nakon završene srednje škole upisao je Ivy School of Professional Art u Pittsburghu od koje je odustao nakon dva semestra te se iste godine preselio u New York gdje je upisao školu likovnih umjetnosti, School of Visual Arts. U New Yorku se družio s glazbenicima, izvođačima i grafiterima kao što su Kenny Scharf i Jean-Michel Basquiat. Grafitersku je karijeru započeo oslikavajući zidove u podzemnim željeznicama. Oslikavao ih je brzim i jednostavnim crtežima kredom, iz straha od policije i uhićenja zbog uništavanja javne imovine. Između 1980. i 1989. godine postigao je međunarodni uspjeh. Sudjelovao je na brojnim skupnim i samostalnim izložbama. Godine 1986. otvorio je vlastitu trgovinu nazvanu Pop Shop u kojoj je prodavao majice, postere, magnete i druge sitnice s motivima svojih crteža. Haring je rado sudjelovao u dobrotvornim akcijama za bolnice, dječje vrtiće i sirotišta. Također je održavao i radionice za djecu u školama i muzejima u New Yorku, Londonu, Amsterdamu i po drugim gradovima. Godine 1988. dijagnosticiran mu je AIDS, te je 1989. godine utemeljio Zakladu Keith Haring za financiranje borbe protiv AIDS-a. „Zaklada Keith Haring, još jedna nezaboravna i trajna inicijativa Haringa, stvorena je s ciljem

pružanja potpora djeci u potrebi i podrške onima koji su pogođeni HIV-om. Osnovan od strane umjetnika 1989. godine, nastavlja ostavštinu Haringovog djela do danas.“³⁰

Slika 119. Keith Haring u svom Pop Shopu

http://www.haring.com/!/about-haring/success#.W79CWctRd_s,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Slika 120. Haringov grafit s karakterističnim likovima

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Keith_Haring_We_Are_The_Youth.jpg,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

10.2.3. Kenny Scharf

Kenny Scharf rođen je 1958. godine u Los Angelesu, a u New York se preselio 1978. godine, gdje je 1980. godine završio školu likovnih umjetnosti, School of Visual Arts. Jedan je od najznačajnijih autora njujorške grafiterske scene. Vrlo usko je surađivao s Jean-Michel Basquiatom i Keith Haringom. Popularnost je stekao preuređenjem lokalnog kafića The Hippodrome na Manhattanu. U svim svojim projektima nastoji svakodnevne uporabne predmete transformirati u suvremenu umjetnost. Radio je i na dizajnu satova i Zippo upaljača

³⁰ World tourism group, *Javna umjetnost Keith Haring i zidari koji su promijenili Ameriku*, preuzeto s <https://hrv.worldtourismgroup.com/keith-haring-s-public-art-33546> pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Slika 121. *Kenny Scharf u izradi grafita*

<http://kennyscharf.com/playland-motel-2014/>, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

Slika 122. *Scharfov grafit s karakterističnim motivom*

<http://kennyscharf.com/>, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

10.2.4. Banksy

Banksy je prisutan na grafiterskoj sceni još od ranih devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Njegov je identitet i nakon više od 25 godina rada na međunarodnoj grafiterskoj sceni ostao nepoznat.

„Banksy je poznati britanski crtač grafita nepoznata identiteta. Pretpostavlja se da je iz grada Yate pored Bristola, te da je rođen 1974. godine, no to još nije sa sigurnošću dokazano. Ondje se i formirao kao umjetnik u okviru tamošnje underground scene. Prema vlastitom priznanju, najviše ga je nadahnuo 3D grafiter koji je poslije osnovao skupinu »Massive

Attack«. Svojim satiričnim i duhovitim grafitima, koje crta uz pomoć ličilačkih šablona, često iskazuje nezadovoljstvo ratom i kapitalizmom. Među njegovim poznatim radovima su oslikavanje izraelskog zida na Zapadnoj obali idiličnim prizorima, postavljanje svojih slika u poznate muzeje, te postavljanje izložbe sa živim oslikanim životinjama.“³¹

Slika 123. Banksyjev grafit na zidu razgraničenja u Izraelu

<http://www.streetartbio.com/banksy?lightbox=image4tr>, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

„Banksyjeva umjetnost najčešće se sastoji od satiričkih epigrama koji kombiniraju crni humor i grafite s matricom. Njegovi politički i društveni komentari mogu se pronaći u raznim dijelovima grada i na lokacijama na kojima ih nitko ne bi očekivao.“³²

Slika 124. Banksyjev grafit na temu migrantske krize

<https://www.france24.com/en/20180711-banksy-france-culture-street-art-uk-macron-paris-migrant-bataclan>, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

³¹ Cuculić, Kim: „Banksy –neokrunjeni kralj ulične umjetnosti u Londonu“, Novi list.hr, preuzeto s <http://www.novolist.hr/Kultura/Izlozbe/Banksy-neokrunjeni-kralj-ulicne-umjetnosti-u-Londonu> pristup ostvaren 10. listopada 2018.

³² Isto 31

11. GRAFITI – VANDALIZAM ILI UMJETNOST?

„Neki smatraju da su grafiti umjetnost modernog doba, dok drugi smatraju grafitiranje vandalizmom, što ne čudi jer mnogi su napravljeni bez dopuštenja vlasnika površine na kojoj je napravljen te vlasnik tada mora zid obojati o svome trošku što logično dovodi do toga da je grafitiranje i kažnjivo zakonom. Unatoč tome grafiti su i dalje stalna pojava koja ne nestaje i ima ih zaista svakakvih. Od jednostavnih natpisa i potpisa do elaboriranih crteža koji pokazuju zavidne crtačke vještine, pa se postavlja pitanje možemo li ih sve zaista svrstati u isti koš s vandalizmom ili bi neke trebali njegovati kao tip umjetnosti jer umjetnost je uvijek provocirala i pokazivala stanje društva svoga vremena? Da bismo mogli odgovoriti na to pitanje potrebno je bolje razumijevanje ideje iza grafita te odakle i kako su nastali.“³³

Slika 125. Grafit sa jednim od stavova na temu grafitiranja

<http://srednjoskolci.studentski.hr/zanimljivosti/ulice-zagreba-propricale>,

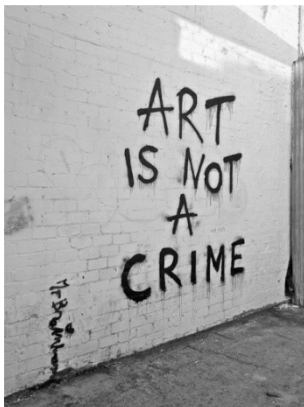
pristup ostvaren 28. rujna 2018.

„Grafiti su općenito doživljavani kao bezvrijedne žvrljotine, a vjerojatno će ih takva reputacija pratiti još dugo, ponajprije stoga što su njihovi autori (tzv. writeri) u nedostatku boljeg, svoju umjetnost predstavljali na način koji je prvenstveno značio uništavanje tuđe imovine.“³⁴

³³ Špiljak, Kim: „Grafiti: Vandalizam ili nešto više?“ kamenjar.com, preuzeto s <https://kamenjar.com/graffiti-vandalizam-ili-nesto-vise/>, pristup ostvaren 10. listopada 2018.

³⁴ „Budi sretan dok si živ jer dugo ćeš biti mrtav“, „Graffiti“, Dnevnik.hr, Blog,, preuzeto s <https://blog.dnevnik.hr/antinelaj/2006/03/1620787678/graffiti.2.html>, pristup ostvaren 10. listopada 2018

„Iako pravi ulični umjetnici ne žele da ih se trpa u isti koš sa onima koji po zidovima ispisuju političke, navijačke poruke ili kakve druge besmislice, i jedne i druge za slučaj da ih uhvate čeka prekršajna, moguće i kaznena prijava ako je fasada znatnije oštećena ili ako ispisana poruka poziva na mržnju.“³⁵

Slika 126. Grafit koji poručuje da umjetnost nije zločin

<https://forum.krstarica.com/showthread.php/684673-Murali-Grafiti-3D-Art/page6>,

pristup ostvaren 5. listopada 2018.

„Prema rezultatima talijanskog istraživanja provedenog u Trstu na uzorku od 500 ispitanika u dobi od 15. do 64. godine, 60% grafite doživljava kao *posljedicu vandalskog čina*, a 34% kao *prostor izražavanja vlastitog umijeća*. *Podržati, očistiti ili kazniti*, pitaju se Talijani. Njih 87% ih prati (gleda, čita), 56% misli kako *prostor čine življim*, 68% ih želi *sačuvati*, a 55% ispitanika želi da se uklone.“³⁶

„Likovni kritičar Francesco Bonami analizirao je grafite u Milanu, Rimu i Napulju, a njihove autore svrstao u nekoliko kategorija: *umjetnici* (čiji crteži su originalni, oslikani umjetničkom rukom), *karikaturisti* (uglavnom banalni i stereotipni), *imitatori* (najčešće ružna kopija Kleeja, Miroa ili Warhola, poput grafita u Napulju), *egzibicionisti* (čine sve kako bi bili zamijećeni i ostavili trag, najčešće velikim potpisom nadimka, koji je posljedica nekritičnog narcizma), *pisci poruka* (uglavnom neoriginalni; uspoređuje ih s fotoaparatom i poručuje im

³⁵ Pavić, Hrvoslav, „Slobodarski duh Šibenika: Tomislav Erak je zbog grafita interniran u Dachau i Buchenwald, zbog tuluma izletio iz Partije“, TRIS portal, preuzeto s <http://tris.com.hr/2015/07/slobodarski-duh-sibenika-tomislav-erak-je-zbog-grafita-interniran-u-dachau-i-buchenwald-zbog-tuluma-izletio-iz-partije/>, pristup ostvaren 10. listopada 2018

³⁶ „Grafiti – umjetnost ili vandalizam?“, Zagrebačka nadbiskupija, Ured za vjeronauk u školi, vjeronauk.hr preuzeto s http://www.vjeronauk.hr/pedagosko_didakticki_smjerokazi/pregled/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam-/880, pristup ostvaren 10. listopada 2018

da uče iz reklama, ako žele biti originalni) i *vandali* (neuksuno išarani stereotipni kvazicртеži bez imalo kreativnosti, često u povijesnim dijelovima grada).³⁷

„Čak 80 posto žalbi turista u Zagrebu odnosi se na stara i grafitima uništena pročelja zgrada. Zakon koji tereti grafitere iz 70-ih je godina, a prema njemu su kazne izražene u markama, kojih odavno nema u uporabi. I dok Zagreb napokon priprema akcijski plan sprječavanja šaranja po zgradama, javnost je i dalje podijeljena na one - koji grafite smatraju dijelom urbane kulture i one za koje su grafiti vandalizam.“³⁸

Slika 127. Vandalsko šaranja grafitima po fasadi zgrade

<https://vijesti.hrt.hr/276962/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam-24>,

pristup ostvaren 10. listopada 2018.

„Sankcioniranje grafita uređeno je sljedećim propisima:

-Kaznenim zakonom (Narodne novine 125/11 i 144/12), odredbama koje se odnose na uništenje, oštećenje ili zlouporabu znakova za opasnost (članak 218.), na ugrožavanje prometa opasnom radnjom ili sredstvom (članak 224.), na oštećenje tuđe stvari (članak 235.), oštećenje i nedozvoljeni izvoz kulturnog dobra (članak 319.) te na javno poticanje na nasilje i mržnju (članak 325.);

-Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira (Narodne novine 5/90, 30/90, 47/90 i 29/94), mogućnost procesuiranja počinitelja predviđena je u odredbama članka 5., 6., 13. i 17.;

-Zakonom o suzbijanju diskriminacije (Narodne novine 85/08 i 112/12), prema kojem je moguće sankcioniranje grafitera ako su grafiti ponižavajući, uvredljivi u odnosu na razlike u rasi, etničkoj pripadnosti, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju,

³⁷ Isto 36

³⁸ „Grafiti – umjetnost ili vandalizam?“, HRT Vijesti, preuzeto s <https://vijesti.hrt.hr/276962/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam-24>, pristup ostvaren 10. listopada 2018

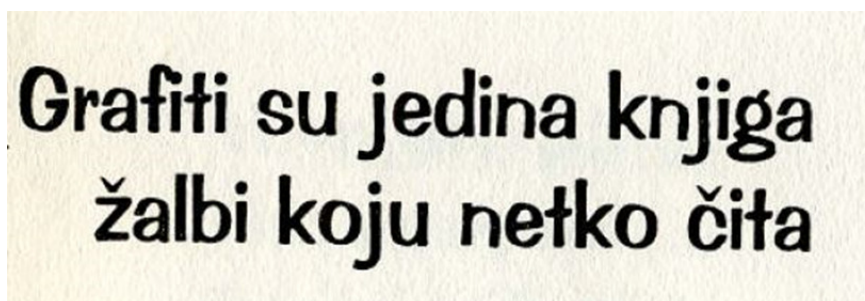
nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovnom stanju, članstvu u raznim organizacijama i drugo (članak 25.);

- Odlukom o komunalnom redu (Službeni glasnik Grada Zagreba 3/14, 16/14 i 22/14) koja izrijekom zabranjuje i sankcionira pisanje grafita, poruka i sličnoga te uništavanje vanjskih dijelova zgrada na drugi način (članci 4., 47., 56., 93., 110. i 111.).

Prema mišljenju Županijskog državnog odvjetništva, kaznena odgovornost za grafitiranje prema članku 235. Kaznenog zakona moguća je samo kada je crtanjem ili pisanjem "značajnije izmijenjena površina zidova, motornih vozila i sl. i kada se zaista može govoriti o promjeni izgleda tih površina". Ovo mišljenje otežava izricanje težih kazni za grafitiranje.

Policajska uprava zagrebačka u suzbijanju nedozvoljenog grafitiranja djeluje preventivnim i represivnim mjerama, pri čemu surađuje s komunalnim redarstvom, Javnom vatrogasnom postrojbom Grada Zagreba, centrima za socijalnu skrb i drugim tijelima.³⁹

„Iz svega navedenog možemo zaključiti da su grafiti *mediji komunikacije i interakcije s drugima, na nezakonit i nepravilan način, neizostavni dio urbane kulture, strujanja pučke umjetničke scene i preslika društveno-političkih zbivanja.*“⁴⁰

Slika 128. *Grafit sa stavom o njima samima*

<http://contact-world.blogspot.com/2013/09/grafiti.html>, pristup ostvaren 5. listopada 2018.

³⁹ *Akcijski plan za spriječavanja vandalskog grafitiranja u Gradu Zagrebu*, „Službeni glasnik Grada Zagreba“, zagreb.hr, preuzeto s

<http://www1.zagreb.hr/zagreb/slglasnik.nsf/7ffe63e8e69827b5c1257e1900276647/1215ba83380e2712c1257e19002a7ff2?OpenDocument> pristup ostvaren 10. listopada 2018

⁴⁰ Isto 37.

12. ZAKLJUČAK

Povijesno gledajući, čovjek se s grafitima susreo još u davna vremena kada je boraveći u pećini opazio da nagorjelo drvo ili oštar kamen ostavlja trag na podlozi. To opažanje ga je ponukalo da na kori drveta ili kamenom zidu crtežima i simbolima, jer pisana riječ još nije postojala, prikaže svoja zapažanja iz svakodnevnog života, te na taj način komunicira s ostalim pripadnicima plemena. Ostavljajući tako tragove po zidovima pećina ostavio je i trag u vremenu. Puno godina poslije, 79. godine naše ere, nakon tragične pogibije stanovnika Pompeja uslijed erupcije vulkana Vezuva, iz grafita koji su ostali sačuvani do današnjih dana doznajemo zanimljive podatke o životu ljudi u gradu, o njihovim običajima i kulturi u to antičko doba. Isto tako, iz zapisa grafita pronađenim u srednjevjekovnim crkvama Istre doznajemo o nesrećama, ratovima, požarima, kugama i gladi u Istri u to doba. Opet su grafiti osim tragova u prostoru ostavili i trag u vremenu, čineći tako dragocjene povijesne dokumente, vjerojatno i jedine koji su mogli posvjedočiti o tim vremenima. Suvremeni grafiti danas nemaju tako velik povijesni značaj, budući da postoji puno drugih medija iz kojih se može saznati sve o društvenim i kulturnim prilikama u vremenu u kojem živimo.

Danas grafiti, općenito gledajući, predstavljaju indirektno slanje poruka u pisanom ili slikovnom obliku na javnim površinama urbanih sredina. Izrađuju ih pojedinci koji imaju potrebu poslati svoju poruku ciljanoj javnosti, izraziti svoju pripadnost određenoj grupaciji, istaknuti svoje političko opredjeljenje, odnosno dati podršku ili izraziti neslaganje s aktualnom društvenom situacijom ili jednostavno ukazati na svoje postojanje. Osnovno značenje grafita je komunikacija autora s ciljanom javnosti. Autori grafita nastoje izazvati reakciju promatrača, zainteresirati ih za značenje i poruku koju grafit šalje. Zato u svoj toj gomili tekstualnih i slikovnih prikaza treba razlikovati obične škrabotine bez ikakvog smisla i značenja koje ne prenose nikakvu poruku kao i potpise grafitera „tagove“ koji nemaju neko posebno značenje osim označavanja „bio sam ovdje“ od grafita koji sadrže određenu dozu kreativnosti i humora i koji su pokazatelji određenih socijalnih i društvenih prilika. Također, treba razlikovati i tekstualne od slikovnih grafita koji imaju izrazitu estetsku i umjetničku vrijednost.

Odgovoriti na pitanje jesu li grafiti vandalizam ili umjetnost nije nimalo jednostavno. Mišljenja smo da odgovor ovisi o sadržaju, obliku i mjestu nastanka grafita. Ukoliko je grafit neka bezvezna škrabotina ili obični potpis grafitera ili neka besmislena prostačka poruka

nastala na novoobnovljenoj fasadi, spomeniku kulture, javnoj ustanovi, privatnoj kući bez privole vlasnika onda je to zasigurno vandalizam.

Slika 129. *Grafitima išarana fasada*

<http://www.regionalexpress.hr/site/more/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam>,

pristup ostvaren 12. listopada 2018.

Nasuprot tome, grafit smislenog sadržaja i estetske vrijednosti koji se izradi na za to odobrenom ili predviđenom mjestu te pritom oplemeni prostor u kojemu se nalazi možemo smatrati oblikom ulične umjetnosti. Legalnih prostora za grafitiranje u gradovima ima sve više, no budući da se u pravilu na takvim mjestima iscrtavaju samo slikovni grafiti i murali, oni drugi, tekstualni, će se i ubuduće izrađivati u tajnosti na zabranjenim mjestima, pogotovo ako su buntovnog karaktera, provokativnog sadržaja i zagovoraju društvene promjene te će kao takvi biti i dalje zakonski sankcionirani.

Slika 130. *Umjetnički grafit „Mali princ“ u Čulinečkoj ulici u Zagrebu*

<http://licegrada.hr/mali-princ-na-podvoznjaku-culinecke-ulice-u-dubravi/>,

pristup ostvaren 12. listopada 2018.

Slika 131. Umjetnička instalacija s grafitima u galeriji

<https://wordintown.tumblr.com/search/art%20gallery>, pristup ostvaren 12. listopada 2018.

Grafiti su se u posljednje vrijeme nametnuli kao velik društveni problem, pa su gradske vlasti u Zagrebu odlučile više pažnje posvetiti fenomenu grafita. Proglasivši ih velikim problemom grada počeli su 2015. godine pristupati sustavnom rješavanju tog problema. Slijedom toga, usvajan je od strane Gradske skupštine *Akcijski plan za sprječavanje vandalskog grafitiranja u Gradu Zagrebu*. Priznavši da do tada nije pridavala dovoljno pozornosti tom problemu, gradska je vlast naglasila da je za uspješno rješavanje problema grafitiranja fasada nužna suradnja svih zainteresiranih dionika, kako gradske uprave, tako i komunalnih društava, policije, sudstva i samih građana.

Slika 132. Komunalni djelatnik uklanja grafite s fasade zgrade

<https://www.flickr.com/photos/97586583@N00/2321842985>,

pristup ostvaren 12. listopada 2018.

No, gledajući na grafite izvan zakonske regulative te zanemarujući to što većina njih nije estetski podnošljiva, moramo prihvatiti da su oni ipak odraz društvene, političke i kulturne stvarnosti, da prenose duh vremena očitujući se o slabostima društva te ih kao takve trebamo prihvatiti.

13. POPIS LITERATURE I IZVORA

1. Bonifačić, Zdravko (pipremio) (2003): *Grafiti*, Zagreb, Centrum.
2. Klaić, Bratoljub (1990): *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
3. Mudrić, Saša (urednik) (1994): *Grafiti*, AS TEAM, Rijeka, LEO COMMERCE, Rijeka.
4. Opća enciklopedija (1977); Zagreb, JLZ.
5. Tomljanović, Predrag (urednik) (2005): *Grafiti*, Kastav, Extrade.
6. *Akcijski plan za sprječavanje vandalskog grafitiranja u gradu Zagrebu* (2015), Zagreb, Gradska skupština.
7. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, preuzeto s <http://www.enciklopedija.hr/>.
8. Istrapedia, Grafiti, glagoljski, J. Bratulić, preuzeto s <https://www.istrapedia.hr/>.
9. Nosić, Vesna (2013) "*Brodski tekstualni grafiti 2003.–2013.*" *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 9/2, br. 9, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/116562>.
10. Nosić, Vesna (2014) "*Suvremeni tekstualni grafiti – vježbe.*" *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/136861>.
11. Blog, *Grafiti*, preuzeto s <http://grafiti-cro.freeoda.com/povijest.php>.
12. *Budi sretan dok si živ jer dugo ćeš biti mrtav*, Graffiti, Dnevnik.hr, Blog preuzeto s <https://blog.dnevnik.hr/antinela/2006/03/1620787678/graffiti.2.html>.
13. *DAKLE HTIO BI "PISATI" PO ZIDOVIMA*, dnevnik.hr blog TUCK&ZONE&CRIME, preuzeto s <https://blog.dnevnik.hr/bombtheworld/2008/11/1625630307/dakle-htio-bi-pisati-po-zidovima.html?page=blog&id=1625630307&subpage=0&subdomain=bombtheworld>.
14. *Grafiti – umjetnost ili vandalizam?* HRT Vijesti, preuzeto s https://vijesti.hrt.hr/276962/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam-24pristup_ostvaren_10_listopada_2018.
15. *Grafiti - umjetnost ili vandalizam?*, hrt.hr, HRT Magazin, preuzeto s <https://www.hrt.hr/278679/magazin/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam-25>.
16. *Grafiti – umjetnost ili vandalizam?*, Zagrebka nadbiskupija, Ured za vjeronauk u školi, vjeronauk.hr, preuzeto s http://www.vjeronauk.hr/pedagosko_didakticki_smjerokazi/pregled/grafiti-umjetnost-ili-vandalizam-/880pristup_ostvaren_10_listopada_2018.

17. Grafiti, Enovine.net, preuzeto s <http://www.enovine.net/zanimljivosti/i28/08iv03/08iv0324zan/oprem.htm>.
18. Hip hop stile, *Grafiti*, blog.dnevnik.hr., preuzeto s <https://blog.dnevnik.hr/whatsthedifference/2007/02/index?page=blog&subdomain=whatsthedifference&date=2007-02&subpage=0>.
19. *Javna umjetnost Keith Haring i zidari koji su promijenili Ameriku*, World tourism group, preuzeto s <https://hrv.worldtourismgroup.com/keith-haring-s-public-art-33546>
20. *JOŠ NEŠTO O GRAFITIMA*, dnevnik.hr blog. TUCK&ZONE&CRIME, preuzeto s <https://blog.dnevnik.hr/bombtheworld/2008/12/1625655760/jos-nesto-o-graffitima.html>.
21. Kim Cuculić: Banksy –neokrunjeni kralj ulične umjetnosti u Londonu, Novi list.hr, preuzeto s http://www.novolist.hr/Kultura/Izlozbe/Banksy-neokrunjeni-kralj-ulicne-umjetnosti-u-Londonupristup_ostvaren_10._listopada_2018.
22. Kocijan, Ivana: *Filip Mrvelj: Hrvatski majstor uličnih art iluzija*, Novi list.hr, preuzeto s http://www.novolist.hr/Scena/Filip-Mrvelj-Hrvatski-majstor-ulicnih-art-iluzija?meta_refresh=true.
23. *Krešimir Buden–2Fast pojačanje u Unex Grupi*, Poslovni savjetnik.com, preuzeto s <http://www.poslovni-savjetnik.com/blogovi/kresimir-buden-2fast-pojacanje-u-unex-grupi>
24. Pavić, Hrvoslav: *Slobodarski duh Šibenika: Tomislav Erak je zbog grafita interniran u Dachau i Buchenwald, zbog tuluma izletio iz Partije*“, TRIS portal. preuzeto s <http://tris.com.hr/2015/07/slobodarski-duh-sibenika-tomislav-erak-je-zbog-grafita-interniran-u-dachau-i-buchenwald-zbog-tuluma-izletio-iz-partije/>.
25. *Podsjetnik za sve ksenofobe: Steve Jobs bio je sin sirijskog imigranta*, Index.hr, preuzeto s <https://www.index.hr/magazin/clanak/Podsjetnik-za-sve-ksenofobe-Steve-Jobs-bio-je-sin-sirijskog-imigranta/840204.aspx>.
26. Špiljak, Kim, *Grafiti: Vandalizam ili nešto više?* kamenjar.com, preuzeto s https://kamenjar.com/grafiti-vandalizam-ili-nesto-vise/pristup_ostvaren_10._listopada_2018.

SLIKE

Slika 1. Crtež bika iz špilje Lascaux, Francuska (12 000 pr. krista)	3
Slika 2. Crteži životinja iz špilje Altamira, Španjolska	4
Slika 3. Slikarije ruku na ulazu u Špilju ruku – Cueva de las Manos, Argentina	4
Slika 4. Crteži ljudi, životinja i drugih oblika iz Špilje ruku – Cueva de las Manos	4
Slika 5. Prikaz seksualnog čina na grafitu pronađenom na zidu bordela u Pompeji	5
Slika 6. Označavanje grafitom židovske trgovine u nacističkoj Njemačkoj	6
Slika 7. Prikaz segmenta Berlinskog zida prekrivenog grafitema	7
Slika 8. Nadgrobna stela u Saloni – Solinu	8
Slika 9. Glagoljički natpis iz Župe dubrovačke iz 11. stoljeća	8
Slika 10. Grafrit uparan u žbuci crkve u Humu iz 12. stoljeća	9
Slika 11. Novinski članak u New York Timesu iz 1971. godine o grafiteru TAKI 183	11
Slika 12. Vlak koji je writer CAINE 1 u cijelosti prekrrio grafitema	11
Slika 13. Zgrade oslikane grafitema na području uz Brooklyn Bridge	12
Slika 14. Grafrit grafitera LEE-a	12
Slika 15. Grafrit vezan uz punk subkulturu	13
Slika 16. Grafrit na zidu HŽ-a u Branimirovoj ulici, autor Stipan Tadić	14
Slika 17. Grafrit na zidu HŽ-a u Branimirovoj ulici, autor Lonac	14
Slika 18. Grafrit s prikazom elemenata hip hop subkulture	16
Slika 19. Grafrit vezan uz hip hop subkulturu	17
Slika 20. Muzej Boijmans van Beuningen u Rotterdamu	17
Slika 21. Zagrebački grafrit socijalnog sadržaja s osvtom na problem zapošljavanja ...	20
Slika 22. Antieuropski grafrit koji se sadržajem protivi ulasku Hrvatske u EU	21
Slika 23. Grafrit iz Pule upućen Sanaderu	21
Slika 24. Banksyjev grafrit na temu migranata	22
Slika 25. Banksyjev grafrit koji prikazuje Steve Jobsa kao imigranta	23
Slika 26. Grafrit na temu medija u službi vlasti	23
Slika 27. Kultni grafrit „Hendrix“ na željezničkom mostu “Sava – Zeleni most”	24
Slika 28. Grafrit kultnog benda Azra	25
Slika 29. Grafrit u Osijeku povodom prerane smrti Dine Dvornika	25
Slika 30. Grafrit na temu hip hopa	26

Slika 31. <i>Grafit s likom Bob Marleya legendarnog reggae autora i izvođača</i>	26
Slika 32. <i>Oslikana fasada zgrade s portretima legendi rock i pop glazbe</i>	27
Slika 33. <i>Duhoviti grafit u na temu opojnih sredstava</i>	27
Slika 34. <i>Grafit u Zadru „Dima triba“</i>	28
Slika 35. <i>Grafit u Zadru, „... meni dop“</i>	28
Slika 36. <i>Grafit s likom jamajkanca s jointom i list kanabisa</i>	28
Slika 37. <i>Grafit na temu opojnih sredstava</i>	29
Slika 38. <i>Grafit s prikazom konzumiranja alkohola i opojnih sredstava</i>	29
Slika 39. <i>Grafit s natpisom „DRUGS“</i>	29
Slika 40. <i>Grafit „U snovima si moj“ na temu neostvarene ljubavi</i>	30
Slika 41. <i>Ljubavni grafit „Budi moja zauvijek“</i>	30
Slika 42. <i>„Ljubavni“ grafit s porukom trećoj strani</i>	30
Slika 43. <i>Grafit „ME – YOU = SAD“</i>	31
Slika 44. <i>Grafit s novim značenjem naziva proizvođača sportske opreme ADIDAS</i>	31
Slika 45. <i>Grafit „Love is all you need“</i>	31
Slika 46. <i>Grafit s porukom voljenoj osobi „Dobar dan ljubavi moja“</i>	32
Slika 47. <i>Prijeteći grafit iz Daruvara</i>	32
Slika 48. <i>Grafit mržnje u Vinkovcima</i>	33
Slika 49. <i>Grafit mržnje upućen Zdravku Mamiću u Zagrebu</i>	33
Slika 50. <i>Grafit mržnje upućen izbjeglicama s lekturom i korekturom u Zadru</i>	34
Slika 51. <i>Grafit s motivom oružja</i>	34
Slika 52. <i>Grafit u Zagrebu sa šaljivim glazbenim osvrtom</i>	35
Slika 53. <i>Šaljiv natpis na zidu na temu stanja u društvu</i>	35
Slika 54. <i>Grafit mržnje s duhovitim odgovorom</i>	36
Slika 55. <i>Svjetonazorski grafit sa duhovitim komentarom</i>	36
Slika 56. <i>Humoristični grafit „Bože daj mi znak“ na ogradi cestarskog poduzeća</i>	36
Slika 57. <i>Grafit sa šaljivim dodatkom „Skinsi – takav si“</i>	37
Slika 58. <i>Teritorijalni grafit s duhovitom podukom</i>	37
Slika 59. <i>Grafit s duhovitom prepiskom</i>	37
Slika 60. <i>Grafit s dozom ironije i humora</i>	38
Slika 61. <i>Banksyjev ironični grafit „I will not write on the walls“</i>	38
Slika 62. <i>Religijski grafit u Rijeci posvećen Papi Ivanu Pavlu II</i>	39

Slika 63. <i>Religijski grafit s natpisom „Isus“ u srcu u Splitu</i>	39
Slika 64. <i>Grafit s likom Isusa</i>	40
Slika 65. <i>Religijski grafit na zgradi s likom Blažene Djevice Marije</i>	40
Slika 66. <i>Religijski grafit na ulaznim vratima zgrade s likom Blažene Djevice Marije...</i>	40
Slika 67. <i>Grafit u Parizu „Coexist“ s pozivom na suživot triju vjera</i>	41
Slika 68. <i>Oslikan zid zgrade s legendarnom postavom Dinama '67</i>	42
Slika 69. <i>Grafit navijačke skupine Bad Blue Boys</i>	42
Slika 70. <i>Oslikan zid trafostanice s likom hrvatskog navijača</i>	42
Slika 71. <i>Grafit u Splitu s prikazom grbova Hajduka i Torcide</i>	43
Slika 72. <i>Grafit u Osijeku navijačke skupine Kohorta</i>	43
Slika 73. <i>Grafit u Rijeci s obilježima NK Rijeke i Armade</i>	43
Slika 74. <i>Grafit u čast Lea Messia i FC Barcelone</i>	44
Slika 75. <i>Grafit posvećen FC Real Madridu</i>	44
Slika 76. <i>Grafit u čast FC PSG i Neymara</i>	44
Slika 77. <i>Teritorijalni grafit „Zagreb“ u Zagrebu</i>	45
Slika 78. <i>Grafit s imenom grada Vinkovaca u Vinkovcima</i>	45
Slika 79. <i>Grafit u Osijeku „Ne dirajte nam ravnicu“</i>	45
Slika 80. <i>Teritorijalni i navijački grafit na trafostanici na ulazu u Dubravu</i>	46
Slika 81. <i>Teritorijalni grafit s imenom kvarta u Dugavama</i>	46
Slika 82. <i>Slika prikazuje grafit u Istri s teritorijalnom pretenzijom prema Istri</i>	46
Slika 83. <i>Grafit u Bronxu teritorijalne tematike</i>	47
Slika 84. <i>Teritorijalni grafit u Brooklynu</i>	47
Slika 85. <i>Grafit „New York City“ u New Yorku</i>	47
Slika 86. <i>Grafit „Došao sam ostaviti trag“ ispisan markerom</i>	48
Slika 87. <i>Dva elektro ormarića u zagrljaju</i>	48
Slika 88. <i>Simbol tvornice s oblakom dima od otpale žbuke</i>	49
Slika 89. <i>Banksyjev grafit s porukom „Keep your coins – I WANT CHANGE“</i>	49
Slika 90. <i>Grafit ukomponiran u okoliš</i>	50
Slika 91. <i>Grafit s oslikanim licem čovjeka i kosom od krošnje stabla u pozadini</i>	50
Slika 92. <i>3-D grafit zvonika na pločniku</i>	51
Slika 93. <i>3-D grafit s antičkim motivom</i>	51
Slika 94. <i>Tag jednog od prvih suvremenih grafitera TAKI 183</i>	52

Slika 95. <i>Stilizirani potpis grafitera – tag</i>	52
Slika 96. <i>Primjer throw up grafita</i>	53
Slika 97. <i>Primjer grafita – bomb</i>	53
Slika 98. <i>Grafit – piece (masterpiece)</i>	54
Slika 99. <i>Primjer grafita – wildstyle</i>	54
Slika 100. <i>Primjer grafita – burner</i>	55
Slika 101. <i>Mural španjolskog street art dua Pichi & Avo</i>	55
Slika 102. <i>3-D mural na fasadi kuće</i>	56
Slika 103. <i>3-D grafit na trgu</i>	56
Slika 104. <i>Oprema i pribor za crtanje grafita</i>	57
Slika 105. <i>Specijalizirana trgovina opreme i pribora za grafitere</i>	57
Slika 106. <i>Sprej graffiti MOLOTOW™ UFA Chalk 400 ml / Violet</i>	58
Slika 107. <i>Set sprayeva ONE4ALL SPRAY BASIC PACK 2 MOLOTOW™</i>	58
Slika 108. <i>Slaven Kosanović Lunar u izradi grafita</i>	62
Slika 109. <i>Grafit Slavena Kosanovića Lunara</i>	63
Slika 110. <i>Oslikan klavir prepoznatljivim motivom mačke</i>	63
Slika 111. <i>Grafiter Lonac i njegov mural u West Palm Beachu</i>	64
Slika 112. <i>Mural „Heartbeats“ u Zagrebu</i>	64
Slika 113. <i>Mural "Off You Go" u Sisku koji je izabran u svjetski top 10</i>	65
Slika 114. <i>Krešimir Buden - 2Fast i njegov 3-D grafit na zidu u Branimirovoj ulici.....</i>	66
Slika 115. <i>Filip Mrvelj i njegov mural u Slavonskom Brodu</i>	67
Slika 116. <i>3-D mural Filipa Mrvelja na zidu kuće u Buzetu</i>	67
Slika 117. <i>Jean-Michel Basquiat i njegov grafit</i>	68
Slika 118. <i>Jean-Michel Basquiatov grafit</i>	69
Slika 119. <i>Keith Haring u svom Pop Shopu</i>	70
Slika 120. <i>Haringov grafit s karakterističnim likovima</i>	70
Slika 121. <i>Kenny Scharf u izradi grafita</i>	71
Slika 122. <i>Scharfov grafit s karakterističnim motivom</i>	71
Slika 123. <i>Banksyjev grafit na zidu razgraničenja u Izraelu</i>	72
Slika 124. <i>Banksyjev grafit na temu migrantske krize</i>	72
Slika 125. <i>Grafit sa jednim od stavova na temu grafitiranja</i>	73
Slika 126. <i>Grafit koji poručuje da umjetnost nije zločin</i>	74

Slika 127. <i>Vandalsko šaranje grafitima po fasadi zgrade</i>	75
Slika 128. <i>Grafit sa stavom o njima samima</i>	76
Slika 129. <i>Grafitima išarana fasada</i>	78
Slika 130. <i>Umjetnički grafit „Mali princ“ u Čulinečkoj ulici u Zagrebu</i>	78
Slika 131. <i>Umjetnička instalacija s grafitima u galeriji</i>	79
Slika 132. <i>Komunalni djelatnik uklanja grafite s fasade zgrade</i>	79